



Őencan Gürtunca, Evrim, “Fransızca Basında 1908 Yılı İstanbul Yangınları: Le Moniteur Oriental Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6/9, ss.81-102.
DOI: 10.31765/karen.705024

FRANSIZCA BASINDA 1908 YILI İSTANBUL YANGINLARI: LE MONITEUR ORIENTAL ÖRNEĞİ*

Evrim ŐENCAN GÜRTUNCA**

* Araştırma Makalesi / *Research Article*

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmektedir. / *This article does not require ethical committee permission and/or legal/special permission.*

** Dr. Öğr. Üyesi,
Başkent Üniversitesi Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi,
Ankara/TÜRKİYE

✉ elifevrim@baskent.edu.tr

ORCID : 0000-0002-9807-1338

Anahtar Kelimeler: Le Moniteur Oriental, Fransızca Basın, İstanbul, Yangın

Keywords: Le Moniteur Oriental, French Press, İstanbul, Fire

Öz: Bu çalışmada, 1908 yılında İstanbul’da çıkan yangınların sayısı ve bilançoları, 1884-1915 yılları arasında Fransızca yayınlanan *Le Moniteur Oriental* Gazetesine göre incelenmiştir. Amaç, 1908 yılının tarihi önemi ile İstanbul’un coğrafi önemini bir araya getirmek ve dönemin atmosferine ışık tutan kitle iletişim aracıyla olaylara tanıklık etmektir. 1908 yılı Meşrutiyet’in ilan edildiği yıl olması; İstanbul ise kozmopolit bir başkent olması bakımından önem arz etmektedir. Çalışma için gazetenin 1908 yılında çıkan bütün sayıları (299 sayı) taranmış; yangınların çıktığı mahalleler, biliniyorsa çıkma sebepleri ve bilançoları tespit edilmiştir. Sonuçta, 1908 yılında, otuz dokuzu küçük ve orta ölçekli,  büyük ölçekli olmak üzere, kırk iki yangının çıktığı ve bu yangınların sadece semtleri tahrip etmekle kalmayıp Meşrutiyet İstanbul’unun çoğu mahallesinde iktisadi ve demografik değişimlere sebep olduğu tespit edilmiştir. Büyük lekli yangınların özellikle nüfusu kalabalık ve kozmopolit semtlerde çıktığı görülmüştür. Meşrutiyetin ilan edildiği temmuz ayı ve sonrasında kundaklama girişimlerinin arttığı gözden kaçmamış, değişen rejime karşı duranların bu tip eylemlere girişmiş olma ihtimali basına yansımıştır.

1908 İSTANBUL FIRES IN FRENCH PRESS: LE MONITEUR ORIENTAL

Abstract: In this paper, the number and cost of fires which erupted in İstanbul at 1908 has been analysed according to the information given in the newspaper *Le Moniteur Oriental* which was published in French between 1884 and 1915. Aim of this paper is witnessing the events in the light of that periods; most important mass medium, while combining the geographical significance of İstanbul and historical significance of year 1908. 1908 is a significant year because constitutional monarchy was declared and İstanbul is a significant city for that period

Geliş Tarihi / Received Date: 17.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.06.2020

because of being a cosmopolite capital. To gather information, all year 1908 issues of the newspaper (299 issues in total) has been scanned to locate point of origins, detect causes and identify the costs of fires. To conclude, in 1908, 42 fire eruptions (39 micro and medium scale, 3 large scale) not only ruined the districts but also caused economic and demographic changes in many neighbourhoods of the Constitutional İstanbul. It's been noticed that, large scale fires erupted especially in crowded and more cosmopolite districts. It's also been noticed that, after the proclamation of constitution in July, there was an increase in arson attempts and press mentioned the possibility of involvement by people who oppose the current regime.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyılda Fransız İhtilali'nin (1789) etkisiyle çözülme sürecine girmişti. Bu süreci derinden hissettiği dönem ise 19. yüzyıl oldu. Başkent oluşu, jeopolitik konumu, ekonomik, ticari ve kültürel bakımdan buluşma noktası¹ olması sebebiyle İstanbul, haliyle bu sürecin dışında kalamadı. İhtilalin doğurduğu eşitlik, özgürlük ve kardeşlik fikirleri; Tanzimat, Genç Osmanlılar ve Jön Türklerle Osmanlı'ya nüfuz etti ve Osmanlı, birçok alanda reform sürecine girdi. Tanzimat Fermanı (1839) sonrasında gerçekleştirilen reformlar ve aynı zamanda yaşanan çöküş, imparatorluğun çözülme dönemi oldu. Anayasal düzene geçişle beraber (1876) dönemin aydınları iyice öne çıkmaya başladı; fakat dönemin padişahı II. Abdülhamit, 93 Harbini (1877-1878) bahane ederek, meclis ilga edildi. Böylece istibdat dönemi başlamış oldu. 30 yıl sonra İttihat ve Terakki'nin Abdülhamit'e anayasayı yeniden yürürlüğe koymayı kabul ettirdiği yıl olan 1908,² tarihte II. Meşrutiyet veya Hürriyetin İlanı olarak anıldı. Böylece istibdat dönemi sona erdi ve halk baskıdan kurtuldu. Hal böyleyken 1908 yılı, imparatorluk coğrafyasında siyasî parti hayatını başlatırken; vatan, özgürlük, ilerleme, birlik, kadınların dolaşım alanının genişlemesi ve

yeni müesseslerin açılması gibi kavramlarını da beraberinde getirdi.³ Çalışmamız kapsamında bu durum şu şekillerde önem arz etmektedir. Hürriyet ve kardeşlik çağı olarak adlandırılan 1908⁴ sonrası halk, İttihatçılar ve padişah taraftarları olarak bölündü. Bu durumda padişah taraftarı olup İttihatçıları istemeyen bir kesim olabileceği gibi bunun tersi de söz konusu oldu. Bu iki kutup birbirlerine ters düştüler. Bu durum, şehri ve aynı zamanda imparatorluğu sarsacak olaylara sebebiyet verdi. Ev ve konaklarda çıkan yangınlar veya kundaklama bu olaylardan sadece biriydi. Diğer yandan, Tanzimat'la başlayan batılılaşma, imparatorluk coğrafyasına sigortacılık kavramını da getirdi. Hal böyleyken, varlıklı aileler mal ve mülklerini sigortalamaya başladılar. Haliyle bunu kötüye kullanmak isteyenler oldu.

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında depreme dayanıklılığı, maliyetinin az olması ve ustasının yaygın olması sebebiyle tercih edilen ahşap binalar yangına dayanıklı değildi. Bunun yanı sıra, İstanbul'daki yolların dar; evlerin ise bitişik olması yangın riskini artırmaktaydı.⁵ Yangınlar, şehrin demografik yapısının değişmesine yol açtığı gibi, zirai alanlara zarar verdiği için kıtlıkları da beraberinde getiriyordu. Çarşılar ve bedestenlerde çıkan yangınlar ticari alanın zarar görmesine sebebiyet verirken, Darüşşifalarda çıkan yangınlar sağlık hizmetlerinin gecikmesine yol açıyordu. Yangınların oluşturduğu olumsuz atmosfer sonrasında zaman kaybetmeden ıslah yoluna gidilse de yine öncekine benzeyen evlerin inşası ve sokakların aynı şekilde dar kalması bir sonraki yangına davetiye çıkarıyordu. Diğer bir ifadeyle, evlerin dar sokaklarda, bitişik ve ahşap oluşu en ufak yangının bile hızla büyümesine sebep olabiliyordu. Fırtına, rüzgâr ve sokaklardaki cumbalar sebebiyle doğan ulaşım zorluğu da sebepler arasında sayılabilirdi.⁶ İstanbul'da binlerce kişiyi evsiz, aç ve açıkta bı-

¹ Ürekli, 2010: 101.

² Kili, 2014: 165.

³ Berkes, 2007: 405.

⁴ Lewis, 2007: 210.

⁵ Lewis, 2007: 210.

⁶ Ürekli, 2010: 113.

rakan, maddî ve manevî olarak büyük tahribata yol açan yangınların yayılmasının başka sebepleri de su kıtlığı veya tulumbacılarla askerî itfaiye (Amirallik) arasındaki çekişmeydi. Tulumbacılar, bahşiş alabilmek için yangına önce kendileri müdahale ederler ve 1828 yılında kurulan askerî itfaiyeye haber verilmesini engellemeye çalışırlardı. Geç ihbar nedeniyle tulumbacılığa göre daha modern olan askerî itfaiyenin yangın yerine zamanında ulaşamaması, yangınların büyümesine ve hasarın artmasına neden oluyordu.⁷ Bu durumun önlenmesi için hükümet bazı önlemler alsa da yine de yangınların önüne geçilemiyordu.

Padişahlar yangın söndürme çalışmalarını bizzat yönetirlerdi.⁸ Diğer yandan, mabeyinde yer alan ve seryaverin maiyetinde bulunan yaverler, şehirde ve taşrada meydana gelen yangınları soruşturma ve bu hadiseleri padişaha rapor etmekle görevliydi.⁹ Bu raporlara istinaden önlemler alınmakta ve yangın söndürme işlemleri yapılmaktaydı. Bekçiler ise yangın çıktığında hangi semtte yangın olduğunu bildirerek haber verirlerdi.¹⁰ Tulumbacı veya daha sonraki yıllarda itfaiye teşkilatının çalışmalarının yanı sıra gönüllüler de yangınları kontrol altına alma işlemine dahil olurlardı. 1876 yılında çıkarılan “şefkat nişanı” ise tabii afetlerde (yangın, deprem, sel) özveri ile çalışmış, gayret ve üstün başarı göstermiş kadınlara verilmek üzere hazırlanmıştı.¹¹ Bütün bunlara rağmen yangın, şehir sakinlerinin hayatlarından hiç eksilmeyen bir ölüm nedeni olarak görülüyordu.¹² Yangın, ihmal sebebiyle çıkacağı gibi, doğal yollarla da çıkabilirdi. Çıktığı yerin özelliklerine göre tahribat derecesi de değişmekteydi. Araştırmalar, ahşap yapılaşmanın yaygın olduğu yerleşim merkezlerinde meydana gelen yangınların tahribat derecesinin diğerlerine oranla daha fazla olduğunu göstermektedir.¹³ İmpara-

torluk coğrafyasında çıkan yangınlara hükümet, yardım elini uzatırdı. Yangın sonrasında zaman zaman yeni evler inşa edilirken, zaman zaman vatandaşların başka yerlere nakli sağlanırdı. Hatta, afetzedeler devletin bazı yasal uygulamalarından muaf tutulmuşlardı.¹⁴ Doğal afet ve beraberinde gelen ekonomik sıkıntıdan etkilenenlere yardım, lonca veya toplumsal kuruluşlardan da gelirdi.¹⁵ Osmanlı Devleti’nin, yangınlara dayanıklı yapılaşma ve itfaiye gibi teşkilatların oluşturulmasında yetersiz kaldığı zamanlar olduğu; aynı zamanda 1870 sonrasında bilinçli yapılaşma örneklerinin görüldüğü bilinmektedir.¹⁶ 1908 yılında İstanbul’da çıkan yangınların incelendiği bu makalede vurgulanan bu hususlar tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, sigortacılık kavramı, rüzgârın azizliği, ahşap evlerin yoğunluğu, tulumbacılar ve itfaiye arasındaki çekişmeler ve yardımlaşmalar, hükümetin yardımı ve yaverlerin görevlendirilmesi, doğal yollarla veya ihmal sebebiyle çıkan yangınların tamamı aşağıda ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Buna rağmen, yangınların sayısının epey fazla olduğu ve bazılarının tahribatının, çıkan mahalleyi neredeyse haritadan çıkaracak kadar büyük olduğu görülmüştür.

Bilindiği gibi tarihi çalışmalarda ilk başvurulması gereken belge birinci el kaynaklarıdır. Tosh, *matbu birincil kaynaklar içinde en önemlisi basındır ve gazeteler, resmî yayınlar ve parlamento konuşmaları, çoğunlukla dönemin düşüncesini etkileme amacıyla yöneliktir*, demektedir.¹⁷ Bu tanım ışığında, bu çalışmada, 1908 yılında İstanbul’da çıkan yangınlar gazetede çıkan haberlere göre listelenmiştir. Tosh’un tanımında “dönemin düşüncesini etkileme” amacından bahsedilmektedir. Yangınları, yabancı basından takip etmeyi tercih etmemizin bir sebebi budur. İstanbul’da çıkanların yangınların yabancıların gözünden ne

⁷ Temel, 2002: 297.

⁸ Boyar ve Fleet, 2017: 89.

⁹ Karaca, 2002: 1107.

¹⁰ Özer, 2002: 284.

¹¹ Eralp, 2002: 1234.

¹² Boyar ve Fleet, 2017: 84.

¹³ Erler, 2002: 1389.

¹⁴ Erler 2002, 1390.

¹⁵ Shahr, 2002: 15.

¹⁶ Erler, 2002: 1390.

¹⁷ Tosh, 1997: 38, 39.

şekilde tanımlandığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Zira yangınlarla ilgili yapılan araştırmalar çoğunlukla Türk basını merkezli yapılmıştır. Bu çalışmanın farkı, yabancı basından İstanbul yangınlarının gözlemlenmesidir. 19. yüzyılda Türkiye’de yayın yapan basın organlarının büyük kısmı Fransızların hazırladığı gazetelerden oluşmaktadır.¹⁸ Çalışmanın ana kaynağı olan *Le Moniteur Oriental* Gazetesi de bu sınıfa dahildir. Gazetenin nüshalarına, SALT Araştırmanın “Osmanlı İmparatorluğu’nda Fransızca Basın Projesi” sayesinde ulaşılmıştır. Gazetelerin üzerinde basılı olan miladi tarihler dikkate alınarak taramalar yapıldıktan sonra yangınlar, bilançolarına göre tarafımızdan tasniflenmiş ve 1908 yılında İstanbul’da üç büyük, otuz dokuz küçük ve orta ölçekli olmak üzere toplam kırk iki yangının çıktığı tespit edilmiştir. Aşağıda önce küçük ve orta ölçekli yangınlar tarih sırasına göre listelenecektir ve yangınların çıktığı mahalleler ve çıkma sebepleri ile ilgili çözümlenmeler yapılacaktır. Ardından, çıktıkları mahalleleri neredeyse haritadan silecek boyuttaki büyük ölçekli yangınlardan söz edilecektir. Böylece 1908 yılında İstanbul’da çıkan bütün yangınların ayrıntıları tek bir çalışmada toplanmış olacaktır. Ölçütler, yangınların bilançosuna göre belirlenmiştir.

1. Küçük ve Orta Ölçekli Yangınlar

1908 yılında İstanbul’un çeşitli semtlerinde otuz dokuz küçük ve orta ölçekli yangın çıktığı ve yılın ikinci yarısından itibaren gözle görülür sayıda artan kundaklama girişimleri olduğu tespit edilmiştir.

Le Moniteur Oriental Gazetesine göre ocak ayında, biri Büyükkada’da, biri Beşiktaş’ta, biri ise Kartal’da olmak üzere üç yangın çıkmıştır. 16 Ocak tarihli Büyükkada yangını M. Ohannes Agopian’ın evinin bahçesindeki ahırda çıkan ve Agopian’ın bahçıvanının kendisini ve ailesini kurtaracak vakti zor bulduğu bir yangın olarak gazeteye yansdı.¹⁹ 18 Ocak tarihli Beşiktaş yangını ise yılın ilk ses getiren yangını oldu. Sabah

03.30’da padişahın ikinci kâtibi ve mabeyinci İzzet Paşa’nın konağının üst katında Beşiktaş Yenimahalle’de çıkan yangın büyüdü ve alevler tüm konağı sardı. Neyse ki yangında can kaybı olmadı. Yangın alarmıyla Pera ve Amirallik itfaiyecileri (askerî itfaiye) ve aynı zamanda gayri resmî itfaiyeciler olay yerine geldiler. Konağın karşısında bulunan Ömer Bey’in yaşadığı ev de aynı konak gibi yandı. İtfaiyeciler yangının başka yere sıçramaması için çok çaba gösterse de alevler, Harbiye Nazırı Mareşal Rıza Paşa’nın konağının çatısına da sıçradı. Yangın musluklarından çevreye sıçrayan sular sayesinde Serasker Konağı kurtarılabildi; konağın sadece çatısı zarar gördü. Padişah, yaverlerini yardım için gönderdi fakat yangın ancak sabah saat 06.00 civarında söndürüldü. İzzet Paşa Konağı, Ömer Bey’in evi, sarraflar Agop Eyidjan ve Estian Efendi’nin evleri kül oldu. Mabeyinci Bekir Bey, Musahhib Cevher ve Nuri Ağalar, Secadeci İzzet Bey, yangından zarar gören Harbiye Nazırı Rıza ve İzzet Paşa’ları Saraya götürerek korumaya aldılar. İlerleyen zamanlarda İzzet Paşa, Nişantaşı’nda bir konak kiraladı ve ailesiyle oraya yerleşti. Mareşal Rıza Paşa ise yangından kurtarılan eşyaları ve koyunlarıyla padişahın korumasına alındı. İtfaiye Şefi (Birinci Ferik) Şeşenyi Paşa ve ikinci Amiral Mehmet Paşa, toplanan yardımları ihtiyaç sahiplerine dağıttı. Felaket yerinde bulunan Vali Reşit Paşa, Pera Mutasarrıfı Hamdi Bey, polis müdürlüğünden Ragıp Bey, dolaylı katkı temin eden Konsey Başkanı Süreyya Bey, 4. Belediye Dairesi Başkanı Mustafa Bey ve Müsteşar Semih Bey, yardımlarını esirgemedi. Genel giderler ise padişahın yaveri Çerkez Mahmut Paşa, Vasıf Paşa ve Fuat Paşalar, 4. Belediye Dairesinden Tevfik Amir Bey, Sait Paşa, Kaptan Saadettin Bey, Kolağası Hikmet, yaverler Hikmet ve Rıfat Beyler tarafından karşılandı.²⁰ 23 Ocak’ta Kartal’da çıkan yangın ise saat 23.00’te, Ortodoks Kilisesi yakınındaki ahşap bir evde çıkmıştı. Yangının, duvardaki gaz lambasından çıktığı tahmin edilmek-

¹⁸ Oruç, 2017: 103.

¹⁹ *Le Moniteur Oriental*, 18 Ocak 1908.

²⁰ *Le Moniteur Oriental*, 20 Ocak 1908.

teydi. Rüzgârın yangını tetiklemesi, çevredeki ahşap evlerin etkilenmesine sebep oldu. Bölgede sadece dört pompanın olması tehlikeyi artırsa da bu yangının belki de tek olumlu tarafı mahalledeki dayanışma ruhunun gözle görülür şekilde arttığıydı. Rüzgârın şiddetine rağmen, mahalle sakinlerinin çabasıyla sadece üç evin yanmış; diğer evler kurtarılmıştır. Hayatta kalanlara, askerî ve güvenlik birimlerinden kaymakam, binbaşı ve polis tarafından yardım edilerek düzen sağlanmış olması dikkat çekmektedir.²¹ Henüz çalışmanın başındayken, yılın ilk ayındaki yangınlara bakıldığında, yukarıda işaret edilen dört unsur göze çarpmaktadır. Rüzgâr faktörü, ahşap evler, mahalledeki dayanışma ruhu ve hükümetin yardımı. Büyükada ve Kartal yangınlarının ortak özelliği gayrimüslimlerin yaşam alanlarında çıkmış olması ve Beşiktaş yangını kadar geniş bölgeye yayılmamış olmasıdır. Üç saat süren Beşiktaş yangınında ise önemli hususlar göze çarpmaktadır. Devlet adamlarının evi yanmış; serasker konağı ise son anda kurtarılmıştır. Yangın karşı eve sızramış ve sıradan vatandaşları da etkilemiştir. Hükümetin yardıma koştuğu ve bütün itfaiyecilerin seferber olduğu bu yangının çıkış sebebinin bulunamaması ise akıllarda soru işareti bırakmaktadır.

Şubat ayında, dört yangın çıktığı tespit edilmiştir. 4 Şubat'ta sabah 06.00'ya doğru, Sadaret Müsteşarı Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul Sultanahmet'te bulunan Halil Rifat Paşa metrukatındaki taş evinin üst katında, soba borusunun aşırı ısınmasından dolayı bir yangın çıktı. İstanbul ve Pera itfaiyecileri birleşerek yangını kontrol altına aldılar. Konak ve Mehmet Ali Paşa'nın kitaplığının çoğu yandı. 120 kitabın yangından kurtarıldığı tespit edildi. Mobilyaların çoğu kurtarıldı, kurtarılan mobilyalar komşu ve sivil toplum örgütü üyesi Hüseyin Hamit Bey'in evine gönderildi. Padişah, yardım için yaverlerini gön-

derdi. Yangında can kaybı olmadı; evsiz kalan Mehmet Ali Paşa ve ailesi ise Topçular'da bir eve yerleştirildi.²² 14 gün sonra, 18 Şubat'ta saat 18.00'de Sultan Hamam Marpuççular'da, Yahudi Avram Aouaf'a ait çinko deposunda yangın çıktı. Mağazayı kapatırken açık unutulmuş bir lambanın yangına sebep olduğu tahmin edilmektedir. Depodaki malların Central adlı sigorta şirketi tarafından 1000 TL'ye sigortalı olduğu söylenmektedir.²³ Diğer yandan aynı gün, öğlen saat 12.30 civarında Zalfaris sokakta Galata Sinagogu (Neve Şalom) yanındaki dükkânda çıkan yangında birkaç mobilya ve dükkânın tavanı yandı. Can kaybı olmadı.²⁴ Sadece bir gün sonra, 19 Şubat'ta sabah saat 01.30 civarında, 8. Belediye Dairesi Başkanı İbrahim Ethem Bey'in, Binbirdirek Fazlı Paşa Şecaaddin Mahallesindeki taş konakta yangın çıktı. Padişah, yangını durdurmaları için olay yerine yaverlerini gönderdi; itfaiyeciler sayesinde yangın geniş alana yayılmadı, fakat konaktaki hiçbir şey kurtarılamadı. Konak ve mobilyaların Osmanlı Sigorta Şirketi tarafından 2000 Liraya sigortalı olduğu bilinmektedir.²⁵ Şubat ayındaki iki yangının gayrimüslimlerin ikametinde, diğer iki yangının ise sadrazamın müsteşarı ve 8. Belediye Daire Başkanı gibi önemli şahsiyetlerin evinde çıkmış olması; ahşap değil taş evlerde soba ve lamba ısısı yüzünden çıkmış olması (çıkış sebebi bellidir) ve yardımlaşma ve dayanışmanın öne çıkmış olması dikkati çekmektedir.

Mart ayında dört yangın çıkmıştır. İlki 7 Mart'ta sabah saat 05.00'te Sultan Selim'de Şerefiye Sokak'ta çıkmış olup dört ahşap yapının yanmasıyla sonuçlandı. Bahsi geçen dört ev içinde Hulusi Efendi'ye ait inşaat halindeki evde yangının başladığı ortaya çıktı ve maalesef zarar gören sadece evin içindekiler değildi. Evin arduvarı yıkıldı ve beş kişinin üstüne düştü. İki kişi hayatını kaybetti, diğer üçü ise ağır yaralandı.²⁶ 3 gün sonra, 10 Mart'ta saat 18.00'de Vezneciler'de mezat mağazasında

²¹ Le Moniteur Oriental, 23 Ocak 1908.

²² Le Moniteur Oriental, 5 Şubat 1908.

²³ Le Moniteur Oriental, 18 ve 19 Şubat 1908.

²⁴ Le Moniteur Oriental, 19 Şubat 1908.

²⁵ Le Moniteur Oriental, 19 Şubat 1908.

²⁶ Le Moniteur Oriental, 7 Mart 1908.

yangın çıktı. Serasker itfaiyecileri olay büyümeden yangına müdahale etti. Yangın yayılmadı; sadece bahsi geçen mağaza yandı. İçindeki malzemeler teminata girdiğinden zararın sigorta tarafından karşılanacağı bilinmektedir. İçeride kimse olmadığından yangının çıkma sebebi bulunamamıştır.²⁷ Bir gün sonra 11 Mart'ta Yeni yol Caddesinde saat 04.00'e doğru hızla yayıldığı görülen bir yangın çıktı. Eski Kurban Hanının üçüncü katında, çeyiz yorganı dikerken sigara içen bir yorgancının dikkatsizliği sonucu çıkan yangının sonunda sadece yorgan yanmış, can kaybı olmamıştır.²⁸ 13 Mart'ta tam o günün gazetesi yayına çıkmak üzereyken Okmeydanı Hacı Ahmet Sokakta bir yangın çıktı. Çok sayıda ahşap ev yandı. Bu evlerde yangın çıkmasına mahal verecek gıdalar bulunduğu bilinmektedir.²⁹ Mart ayı yangınlarında ilk göze çarpan, üç yangının bir konutta değil mağazada çıkmış olmasıdır. Yangınlardan sadece biri evde çıkmıştır ve maalesef yapının ahşap olması ve sabaha karşı olayın gerçekleşmesi evde yaşayanların can kaybına sebebiyet vermiştir. Okmeydanı yangını muhtemelen 13 Mart Büyük Hasköy Yangının yayıldığı kollardan biridir. İleriki bölümde, büyük ölçekli yangınlarda ayrıştırması anlatılacak Hasköy yangınının ilk yayıldığı yerlerden biri Okmeydanı'dır. Üstelik yangına ilk yapılan müdahalelerden biri de Okmeydanı itfaiyesi tarafından yapılmıştır.

Mevsim ilkbahara dönerken, nisan ve mayıs aylarında, yangınların sayısının azaldığı göze çarpmaktadır. Nisan ayında tespit edilen 2 küçük ölçekli yangın bulunmaktadır. 10 Nisan tarihinde 16.30'da Fındıklı'da Selimiye Hatun mahallesinde, deniz subayı Hulusi Efendi'ye ait boş, Hafız Şakir Efendi'nin metrukatında bir evde yangın çıkmış olup, çıkış sebebi bulunamamıştır.³⁰ 27 Nisan'da saat 19.00'da Parmakkapı mahallesi Çarşıkapı sokaktaki

yangın, dört dükkânın yanmasıyla sonuçlanmıştır.³¹ Dükkân yangını tam mesai bitimine denk gelmektedir. Diğer yandan, Erenköy'de 29 Mayıs'ta çıkan yangının saat 18.00'e doğru, padişahın yaveri Teğmen Faik Bey'e ait bir evde çıkmış olması³² ve evde bir gayrimüslimin yaşıyor olması (Avukat Viçen Efendi) önem arz etmektedir. Evde kimsenin olmaması yangının çıkış sebebinin bilinmemesine sebep olmaktadır. Yangının mesai saatinin sonuna denk gelmesi, eğer kundaklama ise, bir uyarı niteliğinde olabilir.

Haziran ayında çıkmış dört yangın tespit edilmiştir. 20 Haziran tarihli gazetede yayınlanan yangının günü belli değildir. Fakat bu yangını küçük ölçekli bir yangın statüsüne koymak mümkün değildir. Edirnekapı Salma Tomruk'ta kızıyla yaşayan Despina'nın evinde çıkan yangını saat 01.30'a doğru devriye gezen mahalle bekçisi Hasan, evden çıkan dumanlar sayesinde fark etmişti. Ev sahibi Despina, dumana maruz kaldığından ve yaralandığından hastaneye kaldırılmıştı. Gerekli formaliteler yapılırken ortadan kaybolmuştu. Sorgulanan kızı, annesinin nerede olduğunu bilmediğini, fakat yangının, komşuları ipek tüccarı Artin'in evinde çıktığını söylemişti. Oysa soruşturmadan elde edilen veriler, yangının Despina'nın evinde çıktığını gösteriyordu. Yangında 78 ev yanmış; 180'den fazla kişi evsiz kalmıştı. Yanan evlerden 38'i Rumlara, 38'i Ermenilere, 2'si ise bakkala aitti. Zedelerle belediye ilgilenmişti. Kurtarılan hiçbir mal, mülk olmadı fakat hayatta kalanlara yerleşim yeri temin edilmesine öncelik verilmişti. Salma Tomruk yangınının sehven çıktığı ise polis soruşturmasınca kanıtlanmıştı.³³ Bu yangının çıkış sebebinin bulunamaması ve Despina'nın sorgu esnasında kaybolması, olaya şüpheyle yaklaşılmasına sebep olmaktadır. Diğer yandan Fatih'e bağlı Salma Tomruk 1908 öncesi ve sonrasında da yangınlarıyla ünlü bir mahalle

²⁷ Le Moniteur Oriental, 11 Mart 1908.

²⁸ Le Moniteur Oriental, 12 Mart 1908.

²⁹ Le Moniteur Oriental, 13 Mart 1908.

³⁰ Le Moniteur Oriental, 11 Nisan 1908.

³¹ Le Moniteur Oriental, 28 Nisan 1908.

³² Le Moniteur Oriental, 30 Mayıs 1908.

³³ Le Moniteur Oriental, 20 Haziran 1908.

olup (Salma Tomruk'ta daha önce 1866 yılında da bir yangın çıkmıştır³⁴). Fatih semti, imparatorluğun yenileşme döneminde, 19. yüzyılda, fabrikaların açıldığı, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin bulunduğu bir semt iken, 20. yüzyıl itibariyle Anadolu'dan göçlerle gelenlere bırakılan ve gecekondulaşmaya doğru yol alan bir semte dönüşür. Diğer bir ifadeyle, gayrimüslimlerin de yaşadığı plansız kentleşmeye bölgesi olmaya doğru yol alır.³⁵ 21 Haziran'da Fatih Çukurbostan'da saat 22.00 sularında Çukurbostan Kız Okulu karşısındaki ahşap evde çıkan yangında ise eski ve ahşap olan bütün binalar tehlikeye girdi. Halkın bütün gücüyle yangını söndürmeye uğraştığı gazeteye yansdı.³⁶ 26 Haziran'da sabah saat 01.00'de Pera Kılburun İşkembeci'de, Hacı Sufi Kadın'ın metrukâtında olan içi boş bir evde yangın çıktı. İtfaiye müdürü Birinci Ferik Şeşenyi Paşa yangın yerine bizzat geldi. İşkembeci yokuşunda üç ev; Şişhane'de ise iki ev yandı.³⁷ 1908 yılında Pera'daki ilk yangın haziranda çıkmıştır. Bilinmektedir ki 1870 Pera yangını, altı saat içinde binlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.³⁸ Yani aynı Salma Tomruk gibi yangınlarıyla ünlü ve aynı zamanda imparatorluğun dönüşümünde pilot semtlerden biridir. Pera, sanayileşmenin ilk görüldüğü yerlerden biri olup, XIX. yüzyıl İstanbul'unun cihanşümül hayatının sembolüdür. Yeni belediye sisteminin kurulduğu ve Avrupa sefaretlerine ait ikametgâhların bulunduğu yerleşim yeridir.³⁹ Diğer bir ifadeyle elit ve üst tabaka yaşantısının göze çarptığı, çoğunlukla gayrimüslimlerin yaşadığı; daha da önemlisi, yabancı etiketli tüketim mallarının satıldığı bonmarşelerin (büyük mağazalar) iktisadi hayatı eline almaya başladığı yerdir.⁴⁰ 30 Haziran'da Edirnekapı dışında Otakçılar Emir Buhari'de saat 13.30'da Mustafa Efendi'ye ait bir saman deposunda yangın çıktı. Pera ve Amirallik itfaiyecileri

(askerî itfaiye) yangının büyümesini engelledi. Yangının sonunda altı saman mağazası ve iki evin yandığı tespit edildi. Padişahın iki yaveri de aldıkları emir üzerine olay yerine geldi ve yangının çıkma sebebiyle ilgili soruşturma açıldı.⁴¹ Haziran ayı yangınları ile ilgili göze çarpan ilk ayrıntı, daha önceki aylara göre yangının çapının daha büyük olduğudur. Mevsim yaza dönmüştür. Bu da boş ev veya saman deposunda çıkan yangınların bir nebze de olsa sebebini açıklamaktadır. Buralarda bulunan en ufak bir cam parçasına yansıyan güneşin saman deposunda veya ahşap bir evde yangına sebebiyet verme ihtimali çok yüksektir. Salma Tomruk ve Pera yangınları değil o ayın, yılın da en önemli yangınlarından. Semtlerin yukarıda işaret edilen önemlerinin, yani sosyal ve iktisadi hayatta değişimin sembol semtlerinin olmasının yanı sıra, Meşrutiyetin ilanına sadece bir ay kaldığı göz ardı edilmemelidir.

Hürriyetin ilan edildiği temmuz ayında dört yangın çıktığı tespit edilmiştir. 2 Temmuz tarihinde saat 18.30'a doğru Arnavutköy'de Dere Mahallesi'nde çıkan yangının, itfaiyenin çalışmasıyla yayılmasının engellendiği bilinmektedir.⁴² 5 Temmuz'da Yeniköy'de erkek okulunda, tam sınavların başlama tarihinde bir başka yangın çıktı. Bu yangın için Mösyö Eugénides ve Reşit Paşa'nın önderliğinde, yangınzedeleri için yardım toplanmaya başlandı ve sonuçta 1000 Lira bir araya getirildi. Daha fazla yardım toplanması için muhtara başvuru yapıldı.⁴³ Meşrutiyetin ilan edildiği gün, 24 Temmuz'da, Pangaltı'da sabah 02.00'ye doğru Bekçi Sokak'ta marangoz Franco'nun dükkânında yangın çıktı. Çevresindeki yirmi beşten fazla ev ve on iki butik yandı. Yangın, padişahın emriyle bütün mahalleye Fuat ve Halil Beylerin yaverleri tarafından duyuruldu. Yanan evler ve öteberi, sigorta tarafından karşılanmış

³⁴ Oruç, 2017: 77.

³⁵ Kuban, 1996: 391.

³⁶ Le Moniteur Oriental, 22 Haziran 1908.

³⁷ Le Moniteur Oriental, 26 Haziran 1908.

³⁸ Boyar ve Fleet, 2017: 85.

³⁹ Marion-Crawford, 2015: 10, 70.

⁴⁰ Işın, 2006: 91-93, 95.

⁴¹ Le Moniteur Oriental, 1 Temmuz 1908.

⁴² Le Moniteur Oriental, 3 Temmuz 1908.

⁴³ Le Moniteur Oriental, 6 Temmuz 1908.

olup bu yangın sebebiyle dört müstemilatının yanmış olduğu bildirildi.⁴⁴ 27 Temmuz'da Kadıköy Moda Caddesinde sabah saatlerinde M. Evangelides'in boş evinde çıkan yangının, itfaiyenin hızlı müdahalesiyle büyümediği kayıtlara geçti.⁴⁵ Temmuz yangınlarının sırasıyla çıktığı Arnavutköy, Yeniköy, Pangaltı ve Moda/Kadıköy Mahalleleri dönemin en önemli yerleşim merkezleridir. Meşrutiyetin ilan edildiği ay içinde burada çıkan yangınlar ise önem arz etmektedir. Öncelikle bu dört mahallenin dönemin elit ve varlıklı ailelerinin yaşadığı yer olduğunu vurgulamak gerekir. Dört mahallede de dönemin ileri gelen okulları bulunmaktadır. Örneğin, Arnavutköy Amerikan Kız Kolejini; Yeniköy Rum İlkokulunun, Pangaltı Ermeni Lisesinin ve aynı zamanda Harbiye Mektebinin; Moda ise Fransız okulunun bulunduğu semtlerdir. 1908 öncesi çoğunlukla gayrimüslim tebaanın devam ettiği bu okulların bulunduğu mahalleler aynı zamanda gayrimüslim mahalleleridir. Arnavutköy, okuldaki yabancı öğretmenlerin de yaşadığı bir semtken; Yeniköy yükselen Rum burjuvazisinin yeni mekânıdır.⁴⁶ Tanzimat sonrası bahsi geçen okullara yavaş yavaş Müslüman Türkler de dahil olmaya başlamıştır. Bu ay çıkan yangınların sebeplerinin bulunamamış olması, rejim değişikliğine karşı olan ve bu değişikliğin sebebinin batıya açılan kapılar veya batı tipi eğitimle yetişenler olduğunu düşünen Meşrutiyet karşıtlarının kundaklaması olduğu düşüncesini doğurabilir. Yeniköy yangınında ilk kez yangınzedeleri için yardım toplandığı ve Müslüman ve gayrimüslimlerin yardım için iş birliği içinde çalıştıkları görülmektedir. Zira aynı yangında Reşit Paşa'nın önderliğinde yardım komisyonunun toplanması, gayrimüslim mahallelerinde doğan zararı karşılamak için Müslüman halkın canla başla uğraştığını göstermektedir. İleriki bölümlerde, büyük ölçekli yangınlarda, bu husus daha çok ortaya çıkacak ve kötü

niyetli kişilere karşı tüm Osmanlı tebaasının birlikte hareket ettiği, dayanışma içinde yardım topladığı ve bunlar için özel komiteler toplandığı görülecektir. Kundaklama girişimi olması fikrinin nereden doğduğu ise ağustos ayı yangınları incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

Meşrutiyetin hemen ardından ağustos ayında üç yangın çıktığı fakat birçok kundaklama girişimi olduğu emniyet birimleri tarafından tespit edilmiştir. 8 Ağustos'ta Üsküdar Mektep sokakta çıkan Büyük İdadi yangınında yirmi beş taş ev zarar görmüştür.⁴⁷ 23 Ağustos'ta saat 14.30'da Atpazarı'nda Bir Müslüman okulunda çıkan yangın büyük hasara yol açmıştır. Ancak gece yarısı söndürülen yangında iki binden fazla evin alevlerin içinde kaldığı tahmin edilmektedir.⁴⁸ 25 Ağustos'ta İstanbul Çarşamba Pazar'da ahşap bir evin yandığı bir yangın tespit edildi.⁴⁹ Yukarıda yaptığımız yoruma binaen, daha Meşrutiyet ilan edileli bir ay olmadan ağustos ayında çıkan iki yangının okul temelli olduğu göze çarpmaktadır. Meşrutiyet karşıtlarının ileriki zamanda çıkaracakları 31 Mart Vakasında (13 Nisan 1909), mektepli subay istemediklerini dile getirmeleri ve askerî okul önünde isyan çıkartmaları; diğer bir ifadeyle okumuş insanların rejim değişikliğine sebebiyet verdikleri için onları İstanbul'da istemediklerini beyan ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla bu okulların ve çevrelerindeki iki binden fazla evin yanmış olması, ülkenin içinde bulunduğu konjonktür gereği kundaklama olduğunu akıllara getirebilir. Diğer yandan, Üsküdar'daki Amerikan Kolejini varlığının yanı sıra Pera'daki yaşam biçiminin buraya yayıldığı ve buradaki Türk kahvehanelerinin giderek geleneksel yapısından çıkarak, birer eğlence mekânına dönüştüğü bilinmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla yaşam tarzı değişmekte ve bu değişikliğe karşı olan kişiler tepki vermektedir. Zira 25 Ağustos'ta yangın çıkarmaya

⁴⁴ Le Moniteur Oriental, 24 Temmuz 1908.

⁴⁵ Le Moniteur Oriental, 28 Temmuz 1908.

⁴⁶ Marion-Crawford, 2015: 12.

⁴⁷ Le Moniteur Oriental, 10 Ağustos 1908.

⁴⁸ Le Moniteur Oriental, 24 Temmuz 1908.

⁴⁹ Le Moniteur Oriental, 25 Ağustos 1908.

⁵⁰ Marion-Crawford, 2015: 12, 72.

çalışan birkaç kişinin, sokaktan geçen birileri tarafından görüldüğü ve aynı zamanda polisin iki gün önce birkaç kişiyi kundaklama girişimi esnasında yakaladığı bilinmektedir. Bu tip kişilerin şehrin belirli yerlerini kundaklamaya çalıştıkları ve hatta bu kişilerin sabıkalı olduğu öğrenilmiştir. Kötü niyetli bu kişiler için soruşturma açılmış ve 28 Ağustos tarihli *İkdam* gazetesinde konuya, köşe yazısıyla yer verilmiştir. Bu yangınların cinayet işlemek adına çıkmadığını vurgulayan yazı, Fransız basınına da yansımıştır. Yangınların, Meşrutiyete karşı bir hareket, daha ziyade hırsızlık ve yağmalama için çıkarıldığı iddia edilmektedir. *Le Moniteur Oriental* ise, sebepten olursa olsun, her durumda bunun bir cinayet olduğu ve cezalandırılması gerektiğini savunmaktadır. Polisin bütün mahallelerde atlarla devriye gezme ve yağmaya karşı yangın zedelerini korumaya çalıştığı da özellikle belirtilmektedir. *İkdam*, o sıralar Şehzadebaşı, Kasımpaşa, Aksaray, Atmeydanı, Lütuf Paşa ve Balat'ta bu tip durumların görüldüğünü yazmaktadır. Bir önceki gün, 10 yaşında bir çocuğun At Meydanında polis tarafından durdurulduğu, çocuğun ıslak kumaş parçalarını yere yerleştirdiği, yanına ise yanıcı madde ve tahtalar koyduğu kayda geçmiştir. Malzemeleri nereden bulduğu sorulduğunda, tanımadığı bir kişinin bir kibritle beraber kendisine bunu yapması için 10 para verdiğini itiraf etmektedir. *İkdam*, yangın çıkaran kişilerin hamal, dilenci veya evsiz çocuklar olduğunu yazmakta; *Tanin* ise, bu son günlerdeki irili ufaklı yangınların köşe yerlerde çıkarıldığını yazmaktadır. Polis tarafından soruşturma başlatılmış fakat belirli bir neden bulunamamıştır.⁵¹ Ayın son günü 31 Ağustos'ta polis, beş başıboşu kundaklama girişimi suçuyla yargıcın önüne çıkararak tutuklamıştır. Bu kişilerin isimleri Ali, Ziver, Ahmet, Bekir ve Osman olarak ilan edilmiştir. Diğer yandan, Topkapı'da Niyazi isimli bir çocuk, Oskiyan adlı birinin evine yanıcı bez parçası atarken görüldüğü için tutuklanmıştır. Bezlerin ona Abdullah

isimli bir kişi tarafından verildiğini iddia etmiş; kendisi tutuklanarak ceza evine gönderilmiştir. Üsküdar'da Tavukçu Bakal mahallesinde ise yakıcı ve yanıcı mal satmaktan bir kişi tutuklanmış; cumartesi akşamı ise Pera Palas'ın arkasındaki mahallede "Yangın var!" çığılığıyla birkaç zabıt olay yerine doğru koşmuş ve petrole bulunmuş bez parçaları ve paçavra bulmuşlardır. Kundakçılar kaçmış olsa da polis soruşturmanın peşini bırakmamıştır. Kasımpaşa'da aynı anda iki erkek iki kadın toplam dört kişi yangın çıkarırken yakalanmış; polis ateş açmış, fakat kundakçılar kaçmayı başarmışlardır. Bu olaylar sonrası mahalle sakinleri devriye talebinde bulunmuş; böylece Beşiktaş'ta devriyeler gezmeye başlamıştır. Beklenen üzere devriye esnasında birçok kundaklama girişimine rastlanmıştır. Şerif, Ali, Aleko, Beşir, hamal Mehmet Ali, Ahmet Çavuş ve kömürcü Ahmet isimli kişiler tutuklanarak, aşağıda ayrıntılarıyla bahsedilecek olan son İstanbul yangınındaki (Çırçır yangını) yağma ve hırsızlıktan 4 ay hapis cezasına çarptırıldılar. *Tanin* gazetesi bu dönemde on yedi yangın girişimi olduğunu yazmış ve polis tarafından soruşturmanın başladığını belirtmiştir. Birçok vakada, maalesef suçlular yakalanamamıştır.⁵² Meşrutiyet'ten tam bir ay sonra ağustos ayı yangınlarında ilk göze çarpan okul yangınları ve kundaklama girişimleri olmaktadır. Bu girişimlerin değişen düzene karşı yapılmış olabilme ihtimali yukarıda da ifade edildiği gibi yüksektir.

Eylül ayında dört yangın birkaç kundaklama girişimi tespit edilmiştir. 3 Eylül tarihli *Le Moniteur Oriental* gazetesi *kısa bir durgunluk döneminden sonra kundakçılar işe yeniden koyuldular* şeklinde haberine başlayarak kundakçıların arttığını kanıtlamaktadır. Aynı haberde, Yeni Yol'da, Tünel'e uzak olmayan bir yerde bir evde yanıcı maddelere rastlandığı belirtilmektedir. Bu konuyla ilgili devriyelerin sayısı artırılmış olsa da alınan ciddi önlemlerin

⁵¹ *Le Moniteur Oriental*, 28 Ağustos 1908.

⁵² *Le Moniteur Oriental*, 31 Ağustos 1908. Bu kısımda geçen *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinden yapılan alıntılar yine *Le Moniteur Oriental*'den alınmıştır.

kundakçıları korkutmadığı görülmekteydi. Zira Rumeli Hisarı polisi bir genci, yanıcı madde taşıırken tutukladı.⁵³ 10 Eylül tarihli gazete haberine göre Küçükparmakkapı'da 3 kişi yanıcı madde taşıırken tutuklandı ve Pera karakoluna gönderildi.⁵⁴ 14 Eylül tarihinde Karagümrük'te saat 20.00'de, Attik Ali Paşa'nın evinde çıkan yangında on beş ahşap ev yandı. Polis tarafından soruşturma açıldı.⁵⁵ 15 Eylül'de Yedikule'de Samatya ve Mirahor (İmrahor) arasındaki mahallede saat 15.30'da çıkan yangının saat 22.00'ye kadar sürdüğü bilinmektedir. Bu yangının verdiği zararın 25.000 Lira civarında olduğu tahmin ediliyor. Bu miktarın bir kısmı Osmanlı Genel Sigorta Şirketi tarafından karşılandı. Kalan kısmı için yabancı sigorta şirketleri ödenek ayırdı.⁵⁶ 18 Eylül'de Kadıköy Moda'da sabah 09.30'da çıkan yangında iki ev ve iki dükkân yandı.⁵⁷ 19 Eylül'de sabah 01.00'de Kasımpaşa'da yangın çıktı ve Arsenal Camiine bağlı iki ev yandı.⁵⁸ Eylül ayı kundaklama girişimlerinin yine Pera yakınlarında (Küçükparmakkapı ve Tünel) olduğu göze çarpmaktadır. Mirahor yangınında sigorta şirketleri aracılığıyla Müslüman ve gayrimüslimlerin dayanışması göze çarpmakta; o yıl Moda'da çıkan ikinci yangın dikkati çekmektedir. Sementin o dönemlerdeki önemi yukarıda vurgulanmış ve bu ikinci yangının da temmuz yangını gibi sabah saatlerine çıkmış olması dikkati çekmiştir.

Ekim ayında çıkan dört yangının ilki, 11 Ekim tarihinde Yeniköy'de çıktı. 4. Belediye başkanı Rıfat Bey'in yardımlarıyla bir kurtarma ekibi kuruldu. Amerikan Elçiliği, Avusturya Elçiliği, Şirket-i Hayriye, Sular İdaresi, Tramvay Şirketi, Deniz Feneri Yönetimi, Bankalar, Karayolları, Dış İşleri Bakanlığı ve Evkaf İdaresinden yardım toplandı. Bireysel yardımlar da eklenince toplamda 849.39 Liralık yardım toplanmış olduğu tespit edildi. Toplanan yardımların dağıtımını ise kendisi de yardımda bulunan

M. Eugénides tarafından yapılmıştır.⁵⁹ Hatırlarsak, temmuzda çıkan Yeniköy yardımını için yine yardım toplanmıştı ve yine yardım komitesinin başında yine Mösyö Eugénides vardı. Bu durumda bu semtte çıkan yangınların zedeleri için bir yardım komitesi kurulduğu ve Müslüman, gayrimüslim herkesin katkıda bulunduğu söylenebilir. İki gün sonra 13 Ekim'de saat 15.30'da Topkapı'da Odabaşı Sokakta üç ahşap ev yandı ve sigorta teminatına girmedi. Diğer yandan, saat 14.00 sularında Yüksek kaldırım Kulekapı'da bir bakkal dükkânında yangın çıktı ve kısa zamanda yayıldı.⁶⁰ 14 Ekim'de Fatih Kemerlimescit Mahallesinde çıkan yangında yirmi beş ahşap ev yandı. Zedeler farklı mahallelere yerleştirildiler.⁶¹ Ekim ayında kundaklama girişimlerine rastlanmadığı görülmektedir. Fakat gazeteye çok kısa haber olsa da Fatih yangınında yanan ev sayısı dikkati çekmektedir. Zira önemli yangınların çıktığı semtlerin bir kısmı Fatih'e (Salma Tomruk gibi) bağlıdır. Diğer yandan, aslında ağustos ayında çıkmış ve değil 1908'in, İstanbul'un gelmiş geçmiş en büyük yangınlarından biri olan ve büyük ölçekli yangınlar bölümünde incelenecek olan Çırçır mahallesi de Fatih'e bağlıdır.

Yılın sonuna doğru Kasım ayında çıkan üç yangın tespit edilmiştir. İlki, 6 Kasım'da saat 19.30'da Pangaltı Kaya sokakta dört ahşap ev yanmasıyla sonuçlandı. Evin, İtalyan bir şaire ait olduğu ve içinde kimsenin yaşamadığı tespit edildi. Komşuların bir silah sesi duymuş olması önemli bir ayrıntı olarak gazeteye yansıdı. İçeride kimse yaşamıyor olmasına rağmen yangın söndürüldüğünde lavabonun önünde iki kişi, biri tek kurşunla, diğeri yanağından vurulmuş şekilde ölü bulundu.⁶² 15 Kasım İstanbul Koztaş yangınıyla ilgili çıkan tek haber ise North British and Mercantile ve Law Union

⁵³ Le Moniteur Oriental, 3 Eylül 1908.

⁵⁴ Le Moniteur Oriental, 10 Eylül 1908.

⁵⁵ Le Moniteur Oriental, 15 Eylül 1908.

⁵⁶ Le Moniteur Oriental, 16 Eylül 1908.

⁵⁷ Le Moniteur Oriental, 18 Eylül 1908.

⁵⁸ Le Moniteur Oriental, 19 Eylül 1908.

⁵⁹ Le Moniteur Oriental, 15 Ekim 1908.

⁶⁰ Le Moniteur Oriental, 13 Ekim 1908.

⁶¹ Le Moniteur Oriental, 14 Ekim 1908.

⁶² Le Moniteur Oriental, 7 Kasım 1908.

and Crown adlı sigorta şirketlerinin konuyla ilgilendiği oldu.⁶³ Aynı, 20 Kasım'da saat 01.30'da Attacı Hamam'da çıkan yangın haberinde olduğu gibi.⁶⁴ Kasım ayı yangınları içinde bir tek Pangaltı yangını şüpheli görülmektedir.

Yılın sonunda, 10, 12 ve 30 Aralık'ta üç yangın çıktığı tespit edildi. 10 Aralık'ta Eminönü'nde Muhlî ve Şevket Efendi'ye ait dükkân saat 07.00 sularında yandı.⁶⁵ 12 Aralık'ta sabah 02.00'de, Tophane'de, karbon deposu olarak kullanılan bir taş dükkân yandı. Sigorta şirketi tazminatı ödemeyi kabul etmedi.⁶⁶ 30 Aralık'ta Yenişehir'de sabah saat 03.00'te Akarca sokağında Yusufaki isimli birine ait zemin katında üç dükkânı olan handa yangın çıktı. Bahsi geçen ve kafe olarak kullanılan bu dükkanların birinde çıkan yangına Et Dia isimli sigorta şirketi 300 Lira ödeyeceğini bildirdi.⁶⁷ Aralık yangınlarının ortak özelliği sabah saatlerinde çıkmış ve konut değil iş yerlerinde çıkmış olmasıdır. Diğer yandan, haberlere bakıldığında sigorta şirketlerinin isminin geçtiği görülmektedir. Eminönü ve Tophane, o dönemlerde esnafın en çok tercih ettikleri yerlerdi. Üstelik Tophane, endüstri okulu ve sanat (meslek) okulunun da bulunduğu yerlerdi. Bu okullarda okuyup meslek sahibi olanlar çevredeki dükkânlarda iş yaşamlarına devam edebilirlerdi. Aralık yangınlarının dükkanlarda ve sabaha karşı, mesai saatini dışında çıkmış olması, binaların taş olması yani yangına elverişli olmaması ve haber gazeteye yansıdığına sigorta şirketlerinin adının geçiyor oluşu henüz yeni yeni yerleşmeye başlayan sigortacılık kavramının tam oturmaması ve sigortadan para almak isteyen kötü niyetli kişilerin yangına sebebiyet verdiği düşüncesini doğurabilir.

Görüldüğü gibi İstanbul'da 1908 yılında otuz dokuz küçük ve orta ölçekli yangın çıkmıştır. Yangınlar hem Müslüman hem gayrimüslim mahallerinde çıkmıştır. Dikkat çeken kısım ise 20. yüzyıla beraber çehresi değişen İstanbul'un sosyal, iktisadi

ve demografik yapısının değiştiği, diğer bir ifadeyle 20. yüzyıla dönüşüm ve rejim değişikliğinin en çok hissedildiği ilk bölgelerde yangınların görüldüğüdür. Yılın tamamına bakıldığında ilk beş ay daha küçük ölçekli yangınların çıktığı, Meşrutiyetin ilan edildiği ve devamındaki aylarda ölçeğin büyüdüğü ve hatta kundaklama girişimlerinin sayılarının ağustos ve eylül aylarında arttığı, yılın sonuna doğru ortalığın sakinlediği ve yangınların ölçülerinin azaldığı görülmektedir. Fark edilen ve durdurulan kundaklama girişimleri, daha fazla yangının çıkmasını engellemiştir. Yangınların tamamının sebebi bulunamamıştır. Bazı binalar sigorta teminatında olup sigorta şirketlerinin ödemeleri sayesinde yanan binalar ıslah edilmeye çalışılmıştır. Bazı bölgelerde ise yardım komisyonları kurulmuş, Müslüman ve gayrimüslimler beraber zedelere yardım ellerini uzatmışlardır. Bu yangınların haricinde, 1908 yılında çıkan dört yangın daha olduğu bilinmektedir. Bu yangınların bilançosu çok ağır olup, *İstanbul Felaketi* olarak adlandırılmaktadırlar.

2. Büyük Ölçekli Yangınlar:

1908 yılında çıkan üç büyük ölçekli yangın, nüfusu kalabalık ve kozmopolit semtlerde çıkmış olup bilançoları çok ağırdır. Tarih sıralamasına göre Hasköy, Arnavutköy ve Çırcır Mahallelerinde çıkan yangınların bahsi geçen semtlerin büyük kısmının zarar görmesine sebep olmuşlardır.

2.1. Hasköy Yangını (13 Mart 1908)

Yukarıda, küçük ve orta ölçekli yangınlar başlığında, mart ayında dört yangın çıktığından söz edilmişti. Bu yangınların dördü iş yerlerinde çıkmıştı. İçlerinden birinin, Okmeydanı yangınının, Hasköy yangınının uzantılarından biri olabileceğinin altı çizilmişti. Aşağıda görüleceği üzere bu ihtimalin gerçek olma olasılığı çok yüksektir. 14 Mart tarihli gazeteye haber olan Hasköy yangını, öğle saatlerine doğru Hasköy'ün varoşlarında çıktı ve bütün öğleden sonra

⁶³ Le Moniteur Oriental, 17 Kasım 1908.

⁶⁴ Le Moniteur Oriental, 21 Kasım 1908.

⁶⁵ Le Moniteur Oriental, 12 Aralık 1908.

⁶⁶ Le Moniteur Oriental, 12 Aralık 1908.

⁶⁷ Le Moniteur Oriental, 30 Aralık 1908.

sürdü. Arabacılar mahallesi Neftali sokağındaki Avram Léon'a ait bir bakkalda çıktığı tespit edildi. Önce tepelere, oradan Okmeydanı'na kadar sıçradı. İlk gelen haber çoğunlukla yoksulların yaşadığı 400 evin yandığı ve 3000 kişinin de evsiz kaldığı şeklindeydi. Yangının çıkış sebebi Léon'un, dükkânda, bidonlardaki yağları birbirine aktarırken yağın donduğunu fark etmesi ve yağı ısıtmak istemesi olduğu kaydedildi. Ateş yakarken bidona çarpmış ve içindekiler dökülmüştü. Yağ alev alınca önce dükkân, sonra bütün bina yandı. Rüzgârla birlikte yangın, üç ayrı yöne hızla yayıldı; mahalledeki eski ahşap evlere sıçradı. Yangını fark eden bütün komşular kendi hayatları pahasına yangınla mücadele ettiler. Fakat alevler o kadar güçlüydü ki çabalar yeteriz kaldı. Hasköy itfaiyecileri felaketin meydana geldiği yere ulaştıklarında alevlerin büyüklüğünden yangına yaklaşamadılar; üstelik su kıtlığı vardı. Pera ve Amirallik itfaiyecileri (askerî itfaiye) önce yangının yayıldığı Okmeydanı ve Keçeciler'den geldiler. Bütün bu özveri ve fedakarlığa rağmen, yangın yayıldıkça yayıldı. Yarım saat içinde aynı anda yirmiye yakın sokak yangına maruz kalmıştı. İnsanlar bu cehennem meydanından canlarını kurtarmaya çalıştılar. Dört saat içinde itfaiyecilerin insan üstü çabalarına rağmen alevler, Keçeciler'e kadar ulaştı. Sinagog yakınındaki on ev zarar gördü. Rüzgâr kuzeye dönünce, yangın, Şık Selim ve Kalaycıbahçe'ye doğru yayıldı ve oralar da yandı. Saat 18.30'da yangın durdu. Yangın söndürüldüğünde görülen, 400 evin küllerinin arasından sağlam kalan bir sinagog ve bir de karakolun kaldığıydı. Yaklaşık 3000 kişi bütün mal ve mülkünü kaybetti. Arkalarındaki enkaza bakakaldılar. Her yerden inleme ve çığlık sesleri geliyordu. Dağılmış aileler birbirlerini arıyordu. Polisler ve belediye memurları var güçleriyle yardım ediyorlardı. Bütün çocuklara şefkat ve özveriyle göz kulak oluyorlar ve sağlam kalan sinagogda gecelemelerini sağlıyorlardı. Akşam saat 10'a doğru, birçok aile sina-

goga yerleştirilmişti. Özellikle evleri yaşanmayacak hale gelenlere öncelik tanındı. Diğerleri, Okmeydanı'nda çadırlara yerleştirildi. Yangının başından beri olay yerinde bulunan Vali Reşit Paşa'nın emirleriyle, ekme dağıtıldı. 6. Belediye müfettişi Osman Bey, en çok ihtiyacı olan zede ailelerine ve Hasköy hahamına gerekli dağıtımları yaptı. Padişah, kurtulanlara moral vermesi, gerekli önlemleri alması ve zedelerin korunmasını sağlaması için yaverlerini gönderdi. Diğer yandan, bir *İrade* yayınlarak zedelerin listesini yaptırdı ve valilik tarafından korunmalarını sağladı. Vali Reşit Paşa'yla birlikte felaket meydanında, Birinci Ferik ve İtfaiyeci Şefi Seşenyi Paşa, Ahmet Paşa, askerî itfaiye ikinci Amirali Mehmet Paşa ve Pera Jandarmanın Hüseyin Paşa da vardı. Bilanço tam belirlenemese de tahmini olarak 35.000 Liradan daha fazla zarar olduğu açıklandı. Alevlerin arasında hayatını kaybeden çocuklar olduğu da bilinmekte, fakat henüz kesin bilgi alınamamaktadır. Haim Berhen'in iki oğlu kayıptır ve bulunamamıştır.⁶⁸ Yangının çıktığı ilk gün gazetede yangının çıkış şekli ve söndürülmesiyle ilgili ayrıntılı haber verilmiştir. Takip eden 16 Mart ve 21 Mart tarihli haberler ise yangın için yapılan yardımların büyüklüğünü ve insanların içten mücadelesini yansıtıyordu. 16 Mart günü Vali Reşit Paşa'ya da ulaştırılan *İradeye* uygun olarak, Baş Müfettiş Osman Bey ve 4. Belediye Başkanı Osman Bey'in aracılığıyla zedelere 2000 somun ekme, zeytin ve peynir dağıtıldığı ve 4. Belediyenin doktorları Dr. Samuel Efendi ve Dr. Mayer Schuttman hastaların tedavisi, ilaç, et ve süt temini için görevlendirildiği; diğer yandan Mühendis Halil Efendi'nin, yıkılan duvarların, yolların ve ayrıca yanan evlerin ıslahı için çalışmaya başladığı; Pera mutasarrıfının kurtarılan eşyaları listelemeleri ve durumu soruşturmaları için memurlar gönderdiği; polisin ise çocukları Yahudi ailelerine emanet edilmek üzere evlere yerleştirildiği haber oldu.⁶⁹ 21 Mart haberi ise hükümetten ziyade vatandaşların yardımına ayrıldı.

⁶⁸ Le Moniteur Oriental, 14 Mart 1908.

⁶⁹ Le Moniteur Oriental, 16 Mart 1908.

Adeta bir hayırseverlik patlaması yaşandığı; 5000 kişiden fazla insanın zarar gördüğü Hasköy yangını sayesinde herkesin, din mezhep ayırmadan tek yürek olduğu; bu felaketin herkesin ruhuna işlediği ve insanlık duygularının ortaya çıkmasına vesile olduğu görüldü. Aynı gün maddi yardımlar gelmeye başladı. İlk günden beri süregelen kamu yardımı teşebbüsüne kumandan Isaac Fernandez gelenek ve görenekleri gereği ön ayak olmuştu. Hayırseverler gruplara ayrıldı ve çok geçmeden bir komite bir oluşturuldu. Bu komitenin ilk toplantısı Yahudi dünyasının önemini anlayan, bu birliğin yöneticilerini bilen, Uluslararası Yahudi Birliği'nin yerel komite üyelerini tanıyan, hümanizm altında birleşmiş ve sorumluluklarını bilen kişilerdi. Galata'dan sorumlu ilk komisyon Kumandan Isaac Fernandez, Selanik Bankası Müdürü Is. Molho ve Wiener Bank Müdürü Is. Gherson'dan oluşmaktaydı. İkinci Komisyon, İstanbul Misyonu, H. Cuenca, Selanik Bankası İstanbul Şubesi Müdürü Frauses, Molho, Avukat Rosenthal, Tüccar Grunstein, Dr. Marcus, Marco Levy ve Tüccar Messullam'dan oluşuyordu. Bu kişiler Galata Erkek Okulunda bir araya gelerek ihtiyaç listesini belirlediler. Yardım komitesi iş birliği yapılması için yurt dışına bir tamim göndermeye karar verdi. Felaketin büyüklüğünü herkesin kalbinde hissetmesi sağlanacaktı. Tamim şu şekildeydi:

Tüylür ürpertici bir yangın geçen perşembe günü neredeyse tüm Hasköy mahallesini yıktı geçti. Özellikle Yahudi fakir ailelerin oturduğu yerlerde zarar çok büyük oldu. Yangın 6 saat içinde 388 ev, 20 dükkân, 1 sinagog ve 3 okula zarar verdi. Zedelerin sayısı 5028'e çıktı. Bu talihsizlik, bütün İstanbul halkının acıma duygularını kabarttı. Ve herkes, hiç ayırım yapmadan insani duygularla yardıma koştu. Kayıpların sayısı çok fazla ve felaket tarif edilemez boyuttaydı. İnsanların yangına karşı duyguları ve İstanbul halkının yardım severliği bu yangın sayesinde ortaya çıktı. İhtiyaçlar çok fazla idi ve halkın işi çok zordu. Zedelere barınakları

yoktu; bütün bu olumsuzluklara rağmen yaşama devam etmeye çalışıyorlardı.⁷⁰

Bütün bu çağrılar sonrasında Hasköy zedeleri için toplamda 2563.31 Lira yardım toplandı. Yardım yapanlar arasında bankalar, kurum ve kuruluşlar, cemiyetler ve şirketler varken yapılan bireysel yardımlar da gözden kaçmadı.⁷¹ Yukarıda işaret edilen komisyon, yardım için büyük bir fon oluşturulduğunu ve bağışların ve ihtiyaç dağıtımlarının başlandığını belirtti. Dağıtım, Hasköy Erkek Okulundan, Pera Yahudi Kadınlar Cemiyeti tarafından yapıldı. Selanik Bankası Müdürü Molho ve Medina et Sam Asseo Şirketinin Müdürü Raphael Tedeschi tarafından da asiste edildi. Kadınlar, felaketin üstesinden gelinebilmesi için asli görev üstlenerek çetin ve zorlu bir görevi kabul ettiler; böylece zedelere umut oldular, adeta mucize yarattılar. Sonuçta, bu felakette her şeyini kaybettiği 330 aile öncelikli olmak üzere kıyafet, nevresim ve battaniye dağıtıldı. Yanan mahalleler küllerinden yeniden doğdu.⁷² Bir gün sonra, Hasköy zedeleri için yardım edenlerin listesi bir kez daha yayınlandı. Listede Gulbenkiyan kardeşler ve Edirne Yahudi Komitesinin olduğu dikkat çekti. Ayrıca bireysel yardımlar yapıldı. 8 Nisan'da Hasköy zedeleri için Yahudi Erkek Okulunda yeni dağıtımlar yapılmaya başlandı. Yangından zarar görenlere elbise dağıtımına geçildi. 20 Nisan'da Hasköy kurbanları için toplamda 3506.22 Lira toplanmış olduğu gazeteye yansdı.⁷³

Bilindiği üzere Hasköy, İstanbul'un en eski Yahudi yerleşkesidir. İmparatorluğun yenileşme döneminde bu mahallede küçük çapta atölyelerin ve tersanelerin açıldığı bilinmektedir. 1854'te ilk Musevi okulunun açıldığı ayrıca bir askerî rüştiyenin de bulunduğu semttir. Yangının yayıldığı Okmeydanı ve Keçeciler ise (muhtemelen günümüzdeki Keçecipiri mahallesi), Hasköy'e bağlı, yerleşimi en kalabalık mahallelerdir. Yangın; mühendis, doktor, mimar, vali, vatanş, Müslüman, gayrimüslim demeden herkesi birleştirmiştir. Ufacık bir

⁷⁰ Le Moniteur Oriental, 21 Mart 1908.

⁷¹ Le Moniteur Oriental, 3 Nisan 1908.

⁷² Le Moniteur Oriental, 6 Nisan 1908.

⁷³ Le Moniteur Oriental, 7 Nisan 1908.

dükkânda çıkan yangın, bir yandan yaklaşık 3000 kişinin evsiz kalmasına ve Hasköy'ün neredeyse yarısından fazlasının haritadan silinmesine varan bir bilançoyla; diğer yandan hayırseverlik, yardımlaşma yoluyla aynı semtin nasıl ıslah edileceğinin örneği olarak da tarihe geçti. Din, dil, ırk ve mezhep ayırımı olmadan vatandaşlık bilinciyle hareket etmenin önemi ortaya kondu.

2.2. Arnavutköy Yangını (7 Haziran 1908)

Yılın en büyük yangınlarından biri olan Arnavutköy yangını 7 Haziran günü akşam saat 10.00'da Yağhane Sokak rıhtım yakını Taxiarkes Kilisesi arkasında, biletçi Lionidas'ın metrukelerinden Aristodoule'nin, Mitz ailesinin ve 3 kişinin yaşadığı evde çıktı ve bağlantılı evlere sıçradı. Üç ayrı yöne doğru yayılarak Ayazma ve Terkos mahallelerine ulaştı. Alevler anca ertesi sabah sakinledi. Çoğunluğu ahşap 300 ev yandı. Sokakların darlığı sebebiyle itfaiyecilerin olay yerine ulaşamamasının yanı sıra su kıtlığı sebebiyle yangın söndürülemedi. Padişah yangının söndürülmesi için emir verdi. Pera yöneticileri de yangın yerine geldiler. Bazı itfaiyeciler duvarların yıkılmasından dolayı yaralandı. Dört çocuk kayboldu.⁷⁴ Bir sonraki gün yangın hakkındaki detaylar gazeteye haber oldu. Vali Reşit Paşa, İtfaiyeci Şefi Seşenyi Paşa, İkinci Amiral Mehmet Paşa ve Bebek, Arnavutköy ve Kuruçeşme sakinleri felaket yerine geldi. Vali gerekli tüm önlemleri aldı ve zedelere yerleşim yeri sağlama işini üstlendi. Belediye tarafından ekmek, peynir ve zeytin dağıtıldı. Padişah ise ihtiyaç listesi yapılmasını emretti. Küçükayazma'da, kırka yakın baraka yangın zedelerine lojman olarak düzenlendi. İhtiyaç olan odun sipariş edildi. Arnavutköy'de yaşayan Sultan Seniye Hanım ve Feride Hanım zedelere 200 somun ekmek; Hıdiv annesi ise 3 gün boyunca dağıtılacak 1000 somun ekmek temin etti. Taxiarkes Kilisesinde yardım

sandığı açıldı ve duvara zedelerin isim listesi asıldı. Bahriye Nazırının eşi bir yandan ekmek dağıtırken, diğer yandan vali ve padişah arasındaki koordineyi sağladı. Listeye göre, zede sayısı Ortodoks cemaatinden Ermeni aileler de dahil 1800 idi. Evsiz kalan Ermeniler kendi kulüp ve okullarına yerleştirildiler. Patrik, zedelere bilgi verdi. 4. Belediye başkanı ekmek dağıttı. Kandilideki İngilizler İngiliz elçisinin eşi Lady White aracılığıyla; Amerikalılar ise Robert Kolej'den toplanan 10 Lira para ile zedelere yardım ettiler. Patrik'in talebiyle yardım komisyonu oluşturuldu. Valinin emriyle ise zarar gören duvarlar tamir edilmeye başlandı.⁷⁵ Bahsi geçen yardım komitesi, Osmanlı Bankasında Pangiri Bey başkanlığında toplandı ve ilk listeyi hazırladı. İkinci listenin ise iki gün sonra yapılacağı bildirildi.⁷⁶ Bir gün sonra, 19 Haziran tarihli gazete haberine göre mühendisler, yanan evlerin toprak ve arsalarını ölçtü ve padişahın emriyle yeni bir plan çizme ve yeniden inşa işine giriştiler. Felaketten etkilenen yoksul insanların durumları, kaygıları göz önünde bulundurularak ayrıca görüşüldü.⁷⁷ 1 Temmuz'da, yardım komisyonu, gelen her türlü yardımı kabul etmeye başlamıştı. Bu sayede birçok aileye yardım eli uzatıldı. Bu felaketin, Rum cemaatinin yoksul kısmını derinden yaraladığı ortadaydı. Bu sebeple diğer cemaatlerle birlik olunması istendi. Yardımlardan toplamda 575.23 Lira toplandı.⁷⁸

Temmuz ayında çıkan küçük ve orta ölçekli yangınlar başlığında Arnavutköy'de bir yangın çıktığından yukarıda söz edilmiş ve mahallenin özellikle bir gayrimüslim yerleşim yeri olduğu vurgulanmıştı. Büyük ölçekli yangınlar başlığında analiz edildiğinde, yukarıdaki Hasköy yangıyla büyük Arnavutköy yangının ortak özellikleri olduğu görülmektedir. İkisi de Meşrutiyet'in ilanına kısa bir zaman kala çıkmıştır. Hasköy Yahudilerin, Arnavutköy (yangının çıktığı kısmı) yabancı ve Rumların yaşadığı

⁷⁴ Le Moniteur Oriental, 8 Haziran 1908.

⁷⁵ Le Moniteur Oriental, 9 Haziran 1908.

⁷⁶ Le Moniteur Oriental, 18 Haziran 1908.

⁷⁷ Le Moniteur Oriental, 19 Haziran 1908.

⁷⁸ Le Moniteur Oriental, 1 Temmuz 1908.

yerdir. Her iki mahalle de dönemin en meşhur azınlık ve yabancı okullarının bulunduğu semttir. Her iki mahallede de ahşap evler yanmıştır ve bilanço 300-400 evin yangından zarar gördüğüdür. Her iki yangına da hükümet komisyonlar kurarak yardım elini uzatmıştır. Diğer bir ifadeyle, azınlık veya yabancılara karşı hükümet tarafından yapılan bir kundaklama olmadığı anlatılmaya çalışılmış; Müslüman gayrimüslim halk birlikte yardım elini uzatarak birlik ve beraberlik sağlanmıştır. Hasköy'deki zedeler geleneklerine uygun olarak sinagog veya Yahudi konutlarına; Arnavutköy'dekiler ise kiliselere yerleştirilmişlerdir. Her iki mahallenin ıslahı için mimar ve mühendisler görevlendirilmiş ve bunu için özel *irade* çıkmıştır. Bütün bunların yabancı basına yansması ise önem arz etmektedir. Meşrutiyetin ilanı (24 Temmuz 1908) sonrasında temmuz ve ağustos aylarında sebepleri bulunmayan birçok yangın çıktığı ve hatta çok sayıda kundaklama girişimine rastlandığı yukarıda vurgulanmıştı. Bunların biri ise yukarıda vurgulanan, 2000 evin zarar gördüğü ve bir Müslüman okulu yakınında çıkan Atpazarı yangını ile aynı gün ve aynı saate denk gelen Çırçır mahallesi yangınıydı. Diğer bir ifadeyle aynı gün aynı saatte çıkan iki yangına itfaiyenin ihtiyacı karşılayacak şekilde yetişmesi mümkün müydü? Belki de Atpazarı yangını (bu mahalle ve Çırçır her ikisi de Fatih'e bağlıdır), Çırçır yangınının bir uzantısıydı. Eğer öyleyse gazete neden Atpazarı yangını ayrı bir haber olarak vermişti?

2.3. Çırçır Yangını (23 Ağustos 1908)

23 Ağustos Çırçır yangını, *La Catastrophe de Stamboul* (İstanbul felaketi) olarak adlandırılmış ve gazetede "Milyonlarca Ev Yandı" alt başlığıyla yer almıştır. Diğer bir ifadeyle 20. yüzyılın en büyük yangınlarından biri olarak;⁷⁹ hatta 1870 Pera yangınından sonra çıkan en büyük yangın olarak tarihe geçmiştir.⁸⁰

Öğleden sonra 14.30'da Fatih Çırçır mahallesi çıkmaz sokakta çıkan yangın İstanbul'un küçük bir bölümünün yok olması sebepe oldu. Yangın, bir Müslüman okuluna bağlı ve deniz teğmeni Ömer Efendi'ye ait ahşap bir evde çıktı. Evde, arabacı Mehmet Ağa kiracı olarak yaşıyordu. Yangını gören komşular yangını söndürmeye çalıştı. Fakat çabaları boşunaydı. Çünkü kuzey rüzgârı şiddetli esiyordu ve rüzgâr alevlerin farklı yönlere yayılmasına sebebiyet verdi. Yangın bir taraftan At Pazarı, Destahçılar, Yemenciler, Derehane yokuşu, Fetvahane ve Saraçhane'ye doğru giderken; diğer yandan, İskender Paşa Camiine doğru yayıldı. Sonrasında Kolat Meydanı ve Ortaçeşme'ye doğru yayılırken, diğer yandan Kırk Çeşmeye doğru yayıldığı görüldü. Yanan ev ve dükkân sayısının 5000-6000 civarında olduğu söylenmektedir. İstanbul, Pera ve Amirallik itfaiyecileri (askerî itfaiye) ve çevre ve banliyödeki gayri resmi itfaiyeciler yayılan yangını söndürmeye gelmiş olmalarına rağmen, birçok yerde su sorunu olduğundan yangına çabuk müdahale edilemedi. Yangın Saraçhane'ye kadar geldi ve yayıldıkça insan kayıplarının sayılarının katlandığı tespit edildi. Askerler ve itfaiyeciler de bu kayıplara dahildi. Beş kadın ve çok sayıda çocuk çoktan ortadan kaybolmuştu. Birçok yaralı, sokaklarda yatıyordu. Dakikalarla savaşıyordu. Sadrazam dâhil olmak üzere, Tümgeneral Osman Niyazi Paşa, Harbiye Nazırı ve Rıza Paşa, Topçu Bakanı, Birinci Ferik Mahmut Muhtar Paşa, Savunma Kumandanı, İkinci Amiral Arif Paşa, Bahriye Bakanı, Hakkı Bey, İçişleri Bakanı, Vali Ziver Bey, Polis Bakanı Sami Paşa ve İstanbul kumandanı Ferit Paşa yangın yerine geldiler; gece yarısına kadar olay yerinde kaldılar. İtfaiye taburu, Birinci Ferik Seşenyi Paşa'nın emirleriyle yangını söndürmek için kahramanca yarıştılar. Askerler de aynı cesurca davranışları sergilediler. Yandığı tespit edilen mahalleler şunlardı: Çırçır, Hacı Hayrettin, Atpazarı, Destihancılar, Çinli Cadde, Kovacılar, Kırk Çeşme,

⁷⁹ Cezar, 1963: 376.

⁸⁰ Aykut, 2016: 6.

Arabacılar, Saraçhane, Devehane, Sıra Kasap, Çincila, Hafanhane, Amunca Hasan Paşa, Kıztaş, Sarıgüzel, Sofular, Akarca Cadde, Atmeydan, Ortaçeşme, Halıcılar, Nalburlar ve İskender Paşa çevresi. Ayrıca üç ya da dört karakol ve dört mescidin yandığı kayıtlara geçti. Bu felaketin kayıpları korkunçtu. Fakat birlik, kardeşlik ve insanlık duygularının her sınıfı birleştirdiği görüldü. Görevlerin veya rütbelerin büyüklüğü veya küçüklüğüne bakmadan herkes yardıma koştu. İnsanların yaşamlarını sürdürmeleri için neredeyse bir çatı bile kalmamıştı. Hatta yemek için bir parça ekmek bile... Görülen, bir yangının bir gecede İstanbul'u nasıl felakete sürükleyebildiği idi. Diğer yandan, birlik duygusu, Petit Champs'ın⁸¹ bahçesinde bile anlık ve içten yardımlara sahne oluyordu. O gün bahçede havai fişeklerle bir gece kutlaması vardı. Giriş paralıydı; iki kuruşturdu. Ancak felaketin haberi gelince, havai fişekler durduruldu ve giriş parası kaldırıldı. Gişede toplanan 50 Lira yangın için ayrıldı ve bahçe, yangın zedelerine açıldı. Hayırseverler zedeler için para vermeye başladı. İlk hayır sever M. Stavro Pappadopoulo idi. Kendisi 10 Lira verirken, M. Spaddy 50 Franklık yardım yaptı. O günün tüm geliri yangın zedelerine ayrıldı.⁸² 25 Ağustos tarihinde bu yangınla ilgili çıkan haberde İçişleri Bakanlığı tarafından bir komisyon oluşturulduğu kayda geçti. Komisyon başkanlığına Hakkı Bey getirildi. Zedelere dağıtılacak yardımların bundan böyle bu komisyonda toplanacağı söylendi ve detaylar anlatıldı. Toplanan yardımın önce fakir veya yasta olan ve sefalet çeken ailelerle dağıtılacağı emri verildi. Komisyon üyeleri Vali Ziver Bey, Osmanlı Bankası Müdürü Pangri Bey, bankacılar M. Fernandez ve Karageussian, İstanbul Odası başkanı Mehmet Abud Efendi ve Osmanlı basınının iki üyesinden oluşuyordu. Ayrıca olay yerine, felaket alanının ıslahı için valilik mühendisleri gönderildiler. Mahallelerin yeni planlara göre yeniden yapılandırılmasına karar verildi. Yangının bilançosu şöyleydi: Birinci belediyede 84 ev, 7 dükkân, bir okul, bir camii;

İkinci Belediyede 632 ev, 947 dükkân, 13 han, 4 camii, 5 tekke; Üçüncü Belediyede 175 ev, 9 dükkân, 3 han, 3 camii, 1 hamam, 5 bekar evi ve 1 tekke zarar gördü. Fatih, Şehzade ve Aksaray bekçilerinden alınan rapora göre 2139 binanın yandığı ve belediyenin 1924'ünü tamir ettiği haberi geldi. Aynı raporda 660 odalıklı 33 hanın da yandığı yazmaktadır. Bir başka rapora göre 2779 bina yandı, 7 kişi alevlerin arasında can verdi, birçok itfaiyeci yandı veya ağır veya hafif yaralandı. Birçok evcil hayvanın yanarak öldüğü, bir ağılınsa tamamen yandığı bildirildi. Tümgeneral ve Harbiye Nazırı Osman Niyazi Paşa, zedelere ekmek dağıttı. Evvelsi gün bütün geceyi olay yerinde geçirdi ve yardım dağıtımını organize etti. Harbiye Nazırlığı tarafından çadırlar kuruldu ve zedeler için yeni yaşam alanları oluşturuldu. Akşam ise 6000 somun ekmek yapıldı ve dağıtıldı. Zeytin ve diğer gerekli gıdalar da eşit olarak dağıtıldı. Her üç belediye dairesi de olay yerinde bulundu. İnsanların yeni yaşam alanlarına yerleştirilmesi için acil önlemler alındı. Evsiz kalanların listesi yapıldı. Diğer yandan polis, kurtarılabilen eşyaların yağmalanmaması için önlemler aldı. Eşyalar camilere ve devlet kurumlarına götürüldü. İçişleri bakanlığı ve valilik, yanan mülklerin toparlanması, vakıf mallarının özellikle belirlenmesi ve evsiz kalan kişilerin tespiti için görevlendirmeler yaptı. Ekmek dağıtılması için *İrade* çıktı. Hayatta kalanlara yer temini ve hastalıklarla mücadele için ilaç dağıtılması ve ayrıca gerekli hijyenik ortamın sağlanması için çalışılması emredildi. Sigorta şirketlerinin tazminatı ödemeyi kabul etmelerine rağmen Padişah, yangın zedeleri için 5000 Lira gönderdi. Sadrazam ve Şeyhülislam, her biri 100'er Lira, Adalet ve Dışişleri Bakanları 50, diğer bakanlar 30, Harbiye Nazırı ise 20 Lira ayırdı. Osmanlı Bankası 200, Le Credit Lyonnais 50, Deutsche Orient Bank ve Societe du Tombae 25'er Lira ayırdı. Durumla ilgili Mutfak Sendikası dün acil olarak toplandı ve öğleden sonra Cesar

⁸¹ Petit Champs, günümüzdeki Taksim'dir.

⁸² Le Moniteur Oriental, 24 Ağustos 1908.

Testa'nın başkanlığında zedeler için hayırseverlerin bir araya gelmesi için açılış yaptı. Akşam olduğunda 700 kuruş çoktan toplanmıştı. *La Societa Opera*, zedeler için konser tertipleledi. Ayrıca bir sonraki akşam amfi tiyatrodaki zedeler yararında Kemal Bey'in *Vatan* oyununun sergilenmesi kararı alındı.⁸³ Bir akşam ise Tophane'de topçular konseri tertipleledi. Biletler satışa sunuldu. Felaketle birlikte 8-9 bin kişinin sokaklarda kaldığı tespit edildi. Bu kişiler için özel önlemler alınması gerekiyordu. Büyükkada'da bu kişiler için bir balo düzenlenmesinin iyi olacağı düşünüldü. Bu balonun bir sonraki gün Niyazi ve Enver kruvazörleri ise yapılması planlandı. Fakat öncelikli olan aç insanlar için ekmek temin etmektir.⁸⁴ Şehzadeler Mehmet Selim, Tevfik, Abdulkadir, Ahmet, Burhaneddin, Abdurrahim Efendiler, Nurettin ve Mehmet Abid Efendiler, Sultanlar Ayşe, Sadiye, Refiye ve Samiye Sultanların her biri 150 Lira bağışladı. Harem'den gelen 200 Lirayla, Padişah ve ailesi toplamda 7000 Lira yardım yapmış oldu.⁸⁵ Diğer yandan Kemal Bey'in popüler oyunu *Vatan* o zamana kadar toplanan en yüksek gelirini elde etti ve zedelerin en acil ihtiyaçları buradan karşılandı. Gösteri, 1 saat 45 dakika sürdü ve biletler 200 Liradan satıldı. Diğer yandan, gösterinin birinci yarısından sonra hayırseverler tarafından müzayede satışları yapıldı. Amaç, yardım ve birliği sağlamaktır. Fuat Paşa'ya 20 Liraya bir kol saati satıldı. 2 Liralık masa için taşınabilir cam satışa çıktı ve iki müzayedeci tarafından fiyat 80 Liraya kadar yükseltildi. Cemal Bey 100 Lira verdi ve cam, satıldı. Değeri 10 Lira olan bir ürün 150 Liraya Prens Aziz tarafından satın alındı. 48 Liraya bir tablo, 20 Liraya bir gravür satıldı. Bir önceki gün amfi tiyatrodaki bilanço milyar Türk Lirası kadardı. Reşat Bey'in usta yönetmenliğiyle oyunu oynayan sanatçılar için, elde edilen gelir, tam bir zaferdi. Gönüllüler defile ve alkışlarla karşılandı. Yardım için İçişleri Bakanlığında kurulan komisyonun başkanı Hakkı Bey olarak belirlendi. Leon Berger

isimli bir kumandan ve meşhur Rum bankacı Eustache Eugenidis bu komisyona atıldılar. Sağlık konseyi 54 Lira topladı. Sigorta şirketlerinden Yorkshire 1450, Law Union Crown ise 800 Lira yardım yaptı. *Tanin* gazetesi havai fişekler için harcayacağı parayı zedelere vermeyi tercih etti. Uluslararası Alliance Israelite ise 200 frank yardım yaptı.⁸⁶ Toplanan para Osmanlı Bankasına gönderildi çünkü ödemeler komisyon kararlarına göre yapılacaktı. M. Baker durumu Londra'ya bildirdi. Ayrıca, evindeki yatak takımını zedelere vermek istiyordu. Toplanan miktar 1027.836 Kuruş idi. Anadolu karayolları birliği 1000 Lira; Mahmut Sırrı, Hıdiv İsmail Paşa ve karısı 200 Lira bağışladı. *La Gazette de Cologne* Almanya'da da İstanbul'a yardım için liste hazırladı. Başında ise imparator Guillaume'un adı vardı. İmparator 10000 Mark yardım etmiş ve padişaha telgrafla bildirmişti. Telgrafta ayrıca iyi niyetlerini ve bu felaket için üzüntülerini dile getirmişti. Bu yardımlar haricinde Deutsche Bank 1000 Lira; diğer kuruluşlar ise hatırı sayılır ücretler yatırdılar.⁸⁷ Viyana'da *Politische Korrespondenz* Gazetesi, İstanbul felaketini ve Kral François Joseph'in padişaha başsağlığı dilediğini yazdı. Osmanlı hükümetine hem Avusturya Macaristan dış işleri bakanı hem de büyükelçi başsağlığı dileklerinde bulundu. Bunun yanında Baron Marshall 150 Lira bağış yaptı; büyükelçilik ve sefaret çalışanları da yardımda bulundular. Anadolu demiryolu genel müdürü 50, Mme. Huguenin ve iki kızı her biri 25'er, Anadolu demiryolu müdürü M. T. Kautz 50 Lira yardımda bulunurken, bir mandıra sahibi de günde 100 okka süt bağışladı.⁸⁸ İtalya kralı, padişaha İstanbul yangını için başsağlığı dileyen *İstanbul'daki birçok aileyi vuran yangını üzüntüyle öğrendik. İtalya kralı yangın zedeleri için 25000 frank göndermek istiyor. Sadrazamdan yanıtı bekliyoruz* telgrafını yolladı. Bir gün sonra 1 Eylül'de, Fransız kolonisinde yangın zedeleri için yardım sandığı

⁸³ Gazete, Namık Kemal'den söz ediyor.

⁸⁴ Le Moniteur Oriental, 25 Ağustos 1908.

⁸⁵ Le Moniteur Oriental, 27 Ağustos 1908.

⁸⁶ Le Moniteur Oriental, 27 Ağustos 1908.

⁸⁷ Le Moniteur Oriental, 28 Ağustos 1908.

⁸⁸ Le Moniteur Oriental, 29 Ağustos 1908.

açıldı ve büyük miktar para toplandı. Yardım listesi L'Union Français'e verildi. Diğerleri Pera'ya gönderildi: Bon Marche, Lannessans, Auziere, Meyrand, Haham Marcus, İstanbul'daki bir azınlık okulu müdürü ve Aşkenazim cemaati müdürü Reiser, İçişleri Bakanlığına giderek bir azınlık okulu olan Hilfsverein adına 2500 Frank'ı, zedeler için bağışladı. Petit Champs'daki kutlamada zedeler için net 12642.20 kuruş toplandığı hesaplandı. İstanbul-Selanik demiryolu bağlantısı ve İzmir-Kasaba uzantı hattı komisyonu ise 1000 Lira bağışladı. Bütün bağışlar Osmanlı Bankasına zedeler için açılan özel hesaba yatırıldı. Diğer yandan, Viyana'da İmparator François Joseph, 15000 kron; Avusturya-Macaristan elçisi ise 4000 kron bağışladı. Hıdiv ise *Mahrussa* isimli yatında İstanbul zedeleri yararına bir parti vermeyi düşündüğünü belirtti. Ayrıca, İtalya'da *Societa Operaia* üye birçok kişi, İtalyan büyükelçisi aracılığıyla İstanbul zedelerine yardım için bir araya geldiler. Diğer yandan, Osmanlı, İttihat ve Terakki'nin bilgisi dahilinde zedelerin yardımı için bir Pazar; Petit Champs'ın bahçesinde ise bir çadır kuruldu.⁸⁹ Francis Memorial'da, İngiliz Büyükelçisi Gerald Lowther başkanlığında, İngiliz kolonisinden nüfuzlu kişilerle son felaket için yapılabilecek bir şey olup olmadığıyla ilgili toplantı yapıldı. Komite üyeleri Osmanlı borçları Yönetimi Konseyi Yöneticisi ve Hollanda ve İngiltere Ulaştırma Delegatesi Sir Adam Block, İngiltere Genel Konsülü Eyres, 2. Amiral Henry Woods, William Whittall, Aziz Hudgson ve Osmanlı Bankası şube müdürü M. Nias olarak belirlendi. Müdür açış konuşmasında toplantının amacının İstanbul'a yardım olduğunun altını çizdi. Komite tarafından 300 Lira yardım toplandı. İngiliz gazetelerine 3000 evin ve 10000 kişinin zarar gördüğü İstanbul yangını için yardım fonu oluşturulacağı ve bunu Osmanlı Bankası ya da London Agency'ye gönderileceği, fonun isminin *İstanbul Yangını İçin İngiliz Yardım Fonu* olacağı haberi verildi. Bahsi geçen fon, içişleri bakanı

Hakkı Bey'in bilgisi dahilinde koordine edildi. Ayrıca Büyükdere polo kulübünde bir parti, Büyükdere'da bir organizasyon ve Pera'da bir tiyatro oyunu sergilenmesi kararlaştırıldı. Krupp temsilcisi Bay Huber, fona, 1325 sterlin verilmesini emretti. Komite'nin ikinci toplantısında, toplanan paranın en çok zarar görenlere öncelikli verilmesi kararı alındı. Evlerin yeniden inşası için de bütçe ayrılacaktı. Komisyon üyesi Pangiri Bey paranın, Galata, Pera ve İstanbul'daki Osmanlı Bankası gişelerine verilmesini önerdi ve öneri kabul edildi. Banka, para yattıkça komisyona makbuz verecekti. Hayırseverlerin listesi ise gazetelerde yayınlanacaktı.⁹⁰ 7 Eylül tarihli haberde Kral Edward, imparator William, İtalya Kralı Guillaume ve İmparator King Francis Joseph tarafından İstanbul yangını için verilen armağanların dış işleri bakanlığına bildirildiği yazıldı. Fransız büyükelçisi M. Constans, M. Falliers adına fona 10000 frank bağışladı. Ayrıca *Byzantia* gazetesine göre yakın bir zamanda zedeler için saray bahçesinde, padişahın emriyle konser verileceği bildirildi.⁹¹ İstanbul zedeleri için bir yardım fonu da İtalyan kolonisinde de açıldığı duyuruldu. İtalyan büyükelçisi Francavilla 150 Lira; Markiz adına 300 frank; Eski Hıdiv İsmail Paşa ise 300 mark bağışladı. Birçok yabancı gazeteci ve milletvekili İstanbul'a gününbirlik gezi düzenlemeye başladı. Ay sonuna doğru İstanbul'da olacak ve Taksim bahçelerinde şarkı söyleyerek zedeler için yardım toplayacaklardı.⁹² Yardım fonu komitesi İçişleri bakanı Hakkı Bey'in başkanlığında yaptığı 3. oturumda zedeler için verilen konser projelerine son verilmesi ve paraların yanlış evlerin tamirata için bir plan dahilinde kullanılması kararı alındı.⁹³ Basın sendikası, gelirin zedelere bağışlanacağı bir tiyatro oyunu veya kamusal alanda bir parti

⁸⁹ Le Moniteur Oriental, 31 Ağustos 1908.

⁹⁰ Le Moniteur Oriental, 4 Eylül 1908.

⁹¹ Le Moniteur Oriental, 7 Eylül 1908.

⁹² Le Moniteur Oriental, 8 Eylül 1908.

⁹³ Le Moniteur Oriental, 9 Eylül 1908.

düzenlemeye karar verdi. Paris'teki Osmanlı elçisi Naum Paşa sendikaya Fransız basınına teşekkür eden bir yazı yazdı.⁹⁴

Büyük ölçekli yangınların içinden Çırçır yangını en çok ses getiren yangınlardan biri olarak tarihe geçti. Osman Ergin bu yangında 1324 binanın yandığını söylemektedir.⁹⁵ Mustafa Cezar ise, yangının Topkapı tarafına uzanan bir kolu olduğunu, Çapa'daki Kazasker Abdurrahman Çelebi camininin yandığını eklemiştir.⁹⁶ Yangının anayasanın ilanından bir ay sonra çıkması ve civar mahallelere sıçraması, kundaklama olabileme ihtimalini akıllara getirmektedir. Kundakçıların, saraydaki eski istibdadı istedikleri, hürriyet ve anayasayı kabul etmedikleri ve hatta baskı döneminin hafiyeleri olabileceğine ve bu yangını tertip ettiklerine dair bir söylenti dolaşmaktadır. Özellikle 28 Temmuz afıyla dışarıya çıkan sabıkalı kişilerin ve Anadolu'dan İstanbul'a göç edenlerin bu yangında rolü olabileceğine dair teoriler üretilmektedir.⁹⁷ Fakat hükümet, böyle bir teoriye zemin hazırlamamak için var gücüyle çalışmıştır. Hatta Çırçır yangınında, diğer yangınlardan farklı olarak, uluslararası bir yardım fonu oluşturulmuştur. 1908 yılında çıkan Yeniköy, Arnavutköy, Mirahor ve Çırçır yangınları, 1854-1954 yılları arasında yüz yıllık dönemde İstanbul'da çıkan en büyük yangınlar listesine girmiştir. Yeniköy'de 107, Arnavutköy'de 109, Mirahor'da (Yedikule) 207, Çırçır'da 1500 bina yandığı tespit edilmiştir.⁹⁸ *Le Moniteur Oriental* Gazetesinin 24 Eylül 1908 yılında çıkan sayısında, Su İdaresi'nin İstanbul'da çıkan yangınlarla ilgili açıklaması bulunmaktadır. Açıklama, yangınların söndürülmesi sürecinde Terkos'taki su eksikliği sebebiyle gecikmeler yaşandığına dairdir. Gazete ise bu açıklamayı eleştirmektedir. Gazete, susuzluğun söz konusu olmadığını,

yirmi yedi yangın musluğu ve bu muslukları besleyen iki ayrı su kaynağı olduğunu söylemektedir. Özellikle Çarşamba mahallesinde çıkan yangında su noksanlığının söz konusu olmadığı, bir evin söndürülmesi için üç ayrı yangın musluğunun kullanıldığı gazetede yazmaktadır. Yedikule kanalizasyonlarında çıkan yangınlarda da iki itfaiye musluğu kullanıldığına vurgu yapılmakta ve su borularında suyun bitmeyeceği yazmaktadır. Yangın musluklarının anahtarla çalıştığı ve her itfaiyecinin kendine ait anahtarı olup yangın esnasında muslukları açma hakları olduğu gazetede ayrıca vurgulanmıştır.⁹⁹ İki yıl sonra, 1910'da İstanbul'da yangınla mücadele için yeni bir yöntem geliştirilir ve yangın çıkan yerin bitişiğindeki evlerin yıkılmasına karar verilir.¹⁰⁰

1908 yılında İstanbul'da çıkan yangınların tamamı aşağıdaki haritada gösterilmiştir. Haritaya bakıldığında, yangınların, çoğunlukla Avrupa yakasında çıktığı ve belli bölgeler etrafında seyrettiği görülmektedir.

⁹⁴ Çırçır yangınıyla ilgili L'Aurore, New York Times ve Tercüman-ı Hakikat Gazetelerinde de haber çıkmıştır. Akt. Aykut, 2016: 16. *Le Moniteur Oriental*, 12 Eylül 1908.

⁹⁵ Ergin, 1922.

⁹⁶ Cezar, 1963: 376.

⁹⁷ Aykut, 2016: 5, 8, 20.

⁹⁸ Sakaoğlu, 1993: 430.

⁹⁹ *Le Moniteur Oriental*, 24 Eylül 1908.

¹⁰⁰ Boyar ve Fleet, 2017: 87.



Harita: 1908 Yılı İstanbul Yangınları¹⁰¹

Sonuç

1908 yılı, II. Abdülhamit, yani istibdat döneminin bitişi; anayasa ve hürriyetin geliş yılıdır. İstanbul ise imparatorluk coğrafyasındaki değişimlerin görüldüğü ilk yerdir. Bu çalışmada İstanbul'da 1908 yılında toplam kırk iki yangın çıktığı tespit edilmiştir. Sakaoglu, Abdülhamit (1876-1909) döneminde toplam 114 yangın çıktığını ve toplamda 8321 bina yandığını tespit etmiştir.¹⁰² 1908'de toplam kırk iki yangın çıktığına göre, Abdülhamit döneminde çıkan yangınların %36,84'ü 1908 yılında çıkmıştır ve bu oldukça büyük bir orandır.

Genele bakıldığında, Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında çıkan yangınların bilançolarının diğerlerine oranla daha ağır olduğu görülmektedir. Bu, öncelikli olarak hava sıcaklığına bağlanabilir. Fakat tek sebebin bu olduğu söylenemez. Zira 1908 yılının tamamına bakıldığında her ay en az iki yangın çıktığı gözlemlenmektedir. Kun-

daklamaların sigorta dolandırıcılığı sebebiyle yapılıyor olma ihtimali de yüksektir. İhtimalleri bir kenara bıraktığımızda, yangınların çıktığı semtlerin kalabalık, çok nüfuslu veya varlıklı ailelerin oturdukları semtler olduğu, birçok binanın ise sigortalı olduğu göze çarpmaktadır. Yangınlar hem Müslüman hem gayrimüslim mahallerinde çıkmıştır. Müslüman mahallerde çıkan yangınlardan, örneğin ocak ayında çıkan büyük Beşiktaş yangınının, padişahın ikinci kâtibi ve mabeyinci İzzet Paşa'nın konağında veya şubat ayında çıkan yangınının 8. Belediye Dairesi Başkanı İbrahim Ethem Bey'in taş konağında çıktığı göze çarpmaktadır. Diğer bir ifadeyle, eğer bir ihmal yoksa, önemli mevkilerde bulunan bu insanlardan memnun olmayan kişilerin kundaklama yapmış olma ihtimali yüksektir. Bilançosu diğerlerine oranla daha büyük yangınların çıktığı Hasköy, Arnavutköy ve Çırcır gibi mahalleler ağırlıklı olarak gayrimüslimlerin yaşadığı mahallelerdir ve farklı yıllarda farklı ölçeklerde yangınlara sahne olmuştur. Bu, mahallelerin yangına

¹⁰¹ Harita, tarafımızdan hazırlanmış olup, yıldız ikonuyla işaretlenenler, makale içerisindeki "büyük ölçekli yangınları" göstermektedir.

¹⁰² Sakaoglu, 1993: 436.

açık veya ev yapısının yangına elverişli olduğunu göstermektedir. Özellikle Hasköy'de 1883 ve akabinde 1894'te çıkan yangınlar sebebiyle semt çok zarar görmüştür. O zaman da aynı 1908 yangınında olduğu gibi, padişahın yakın ilgisi, para yardımı için toplanan heyet ve ödenen tazminatlarla yeniden yapılanmıştır.¹⁰³ 20. yüzyılın başlarında Pera, Galata, Tophane, Hasköy (ki bu semtlerin her birinde en az bir yangın çıkmıştır) nüfusunun çok büyük çoğunluğunun yabancı veya gayrimüslimlerden oluştuğu bilinmektedir. Özellikle Hasköy, geniş Yahudi ve Rum nüfus barındırmaktadır.¹⁰⁴ Diğer bir ifadeyle varlıklı, elit, tüccar, kuyumcu vb. mesleklere sahip kişilerin yaşadığı yerlerdir. Bu da talan ve yağma olaylarının sayısını artırmaktadır. Üstelik bu yangınlar İstanbul'a "kül fukaralığı" kavramını getirmiştir. Kül fukaralığı, zenginlerin birden yoksul, yoksulların ise yağma ve talan sebebiyle birden zengin olabildiği veya kurtarılan malları satan bir esnaf zümresinin oluşmasıdır.¹⁰⁵ Bu da yangınlar sonrasında semtlerdeki sosyal yapının değişmesinin bir sebebidir. Diğer yandan yangında doğacak maddi kaybın tazmini için gayrimüslimler sigorta örgütleri kurmuşlar veya yabancı şirketler İstanbul'da şube açmışlardır. Bu da yeni bir meslek grubunun doğmasına ve gelişmesine sebebiyet vermiştir.¹⁰⁶ Yangınlar tek bir mevsime toplanmamış, her ay en az iki yangın çıktığı görülmüştür. Diğer yandan, hava sıcaklığının yüksek olduğu aylarda daha büyük ve sayıca daha çok yangın çıktığı tespit edilmiştir. Soğuk mevsimlerde de rüzgârın etkisi ve evlerin ahşap oluşu, yangınların geniş alana yayılmasına sebep olmuştur. Büyük ölçekli yangınların çıktığı semtlerde, 1908 öncesi ve sonrası yıllarda da yangınların çıktığı bilinmektedir. Ahşap yapılanma bunun en önemli sebebiyken, sokakların dar oluşu ve itfaiyenin ulaşım zorluğu diğer sebepler arasında sayılabilir. Büyük ölçekli yangınların ardından yapılan yardımlar, semtlerdeki hayırseverlik, bir-

lik ve beraberlik duygularını güçlendirmiştir. Yaşanan can veya mal kayıpları sebebiyle başka semtlere taşınma, semtlerdeki demografik yapının değişimine sebep olmuştur. Evsizlik ve salgın hastalıkları beraberinde getiren yangınlar sonunda kül olan konak veya han gibi yapılar tarihi dokuyu değiştirirken; bedesten ve çarşıların yanması ticari hayatı da etkilemiştir.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Le Moniteur Oriental / The Oriental Advertiser, 1908 yılı sayıları.

SALT Araştırma, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızca Basın Projesi*.

Kitaplar

Berkes, Niyazi, (2007), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 11. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Boyar, Ebru ve Fleet, Kate, (2017), *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, 2. Basım, (çev. Serpil Çağlayan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çelik, Zeynep, (2016), *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, 2. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ergin, Osman Nuri, (1338/1922), *Mecelle-i Umur-i Belediye*, 1, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.

Işın, Ekrem, (2006), *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kili, Suna, (2014), *Türk Devrim Tarihi*, 14. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kuban, Doğan, (1996), *İstanbul Bir Kent Tarihi*, İstanbul: Emlak Bankası Yayınları.

Lewis, Bernard, (2007), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 10. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

¹⁰³ 1883 Hasköy yangını için bkz. Bali, Hasköy Yangını.

¹⁰⁴ 1804 Hasköy yangınında 500 ev, 150 dükkân yanmıştır. Hasköy, 1993: 10, 11. Çelik, 2016: 47, 49.

¹⁰⁵ Ürekli, 2010: 103.

¹⁰⁶ Ürekli, 2010: 118.

Marion-Crawford, Francis, (2015), *1890'larda İstanbul*, (çev. Ş. Türkömer), İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Tosh, John, (1997), *Tarihin Peşinde*, (çev. Özden Arıkan), 2. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Makaleler

Aykut, Ebru, (2016), "Devr-i Hürriyette İstibdat Hayaleti: 1908 Çırcır Yangınının Ardından İstanbul'da Kundakçılık, Söylentiler ve Asayiş", *Toplum ve Bilim*, 136, 5-39.

Cezar, Mustafa, (1963), "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, 1, 327-414.

Eralp, Nejat, (2002), "Osmanlılarda Nişan ve Madalya", *Türkler*, 13, 1232-1237.

Erler, Mehmet Yavuz, (2002), "XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler ve Osmanlı Yönetimi", *Türkler*, 13, 1384-1400.

"Hasköy" (1993), *İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 4, 10-11.

Karaca, Ali, (2002) "Saray'da / Mabeyn-i Hümayûn'da Yâverlik Kurumu (1839-1920)", *Türkler*, 13, 1099-1136.

Ökten, Sadettin ve Aynur Can, (2002), "Fetih'ten Günümüze İstanbul Kent Mekânının Oluşumu", *Türkler*, 10, 1004-1055.

Özer, İlbeyi, (2002), "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyal Yaşam", *Türkler*, 14, 275-291.

Sakaoğlu, Necdet, (1993), "Yangınlar", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 7, 427-438.

Shahr, Fariba Zarinebaf, (2002), "Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVII. Yüzyıl İstanbul'unda KadınVakıfları", *Türkler*, 14, 9-27.

Tekeli, İlhan, (2009), "Modernleşme Sürecinde İstanbul Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli, IV. Aydınlanma Sempozyumu, <https://www.academia.edu/30906212/MO->

DERNLEŞME_SÜRECİNDE_İSTANBUL_NÜFUS_DİNAMİKLERİ_NASIL_DEĞERLENDİRİLMELİ Erişim: 13 Mart 2020.

Temel, Mehmet, (2002), "Mütareke Dönemi İstanbul'unda Sosyal Yaşam ve Sorunlar", *Türkler*, 14, 292-304.

Ürekli, Fatma, (2010), "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8, (16), 101-130.

Tezler

Oruç, Dilara, (2017), *La Turquie Gazetesinde İstanbul*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İnternet Kaynakları

Bali, Rıfat "Hasköy Yangını" http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/haskoy_yangini.pdf; Erişim: Şubat 2019.